TO

MY GURU

Prof. H. D. VELANKAR, M.A.

on his

Fifty-first Birth-day

FOREWORD

Though it is true that Character and Story do not stand by themselves or apart from Emotion, it may be viewed that, speaking generally and as a whole, Western Literature belongs to what may be conveniently termed the *Character-Paddhati* and Sanskrit Literature, to the *Rasa-Paddhati*. The aim of the Sanskrit Dramatist was the presentation of Rasa, character and story being useful to him only in subordination to certain ideals of Rasa-portrayal. There are, however, exceptions to this rather general observation, and the field of Sanskrit drama is not devoid of dramas which develop the gripping interest of an intricately worked plot, as well as of sharply drawn characters. The story is certainly full of closely woven details in the Mālavikāgnimitra, and in the Nāṭaka of Viśākhadatta, the Mudrārākṣasa, it is well known that the ramifications of the plot are such as are not to be easily understood. But, as a rule, such *story and character interest comes off* prominently in the social type called the Prakaraṇa, which though meagre in the survivals now, was once quite numerous. The glimpses that we have in the citations in dramaturgical and rhetorical works like the Abhinavabhāratī, the Śṛṅgāraprakāśa, and the Nāṭyadarpaṇa of plays like the Puṣpadūṣitaka and the Devīcandragupta give promise of the great enrichment to Sanskrit dramatic literature that would result by the discovery of our lost Prakaraṇas.

Of the plays now available to us, both in the Prakaraṇa and the Nāṭaka class, two stand out foremost in point of their story, the Mṛcchakaṭika and the Mudrārākṣasa. The former excels in the variety of its interest, and the intricacy of the plot in the latter is such that an external aid to

understand the theme has been found necessary. In the Tanjore Library there is a manuscript of a prose work giving a plain narrative of the story of the Mudrārākṣasa and in the Adyar Library also, there appear to be two such narratives of the story of the same drama, Madrārākṣasakathāsangraha and Mudrārakṣasakathāsāra (Catalogue II, p 10b, 27-H—27, 27-H—29, 24-A—4) Besides these, there is also the Cāṇakyakathā of Ravinartaka of Kerala edited by Satish Churan Law in the Calcutta Oriental Series, a metrical version of the Mudrārākṣasa story based on a prose version which it refers to, and about the identity of which we cannot say anything at present.

Of the story of the Mṛcchakaṭika, none has written a running narrative like these, but of the Prakaraṇa of Bhavabhuti, the Malatimādhava, there has been some endeavour to present the theme in the form of a simple narrative In the India Office, there is the manuscript of an abstract of the Mālatimādhava by a writer named Gaṇeśa Śarman of Mithilā, this work named Mālatīmādhavaprakaraṇoddhāra (India Office Catalogue No 4136) summarises the play as it is, starting with the prastāvanā itself Different in form and far better as a composition is the metrical version of the story of the Mālatīmādhava by Purṇasarasvati Known as Ṛjulaghvī, the work gives in its 266 verses in variou-metres, a straight and easy account, as the name implies, of the story of the marriage of Mālatī and Mādhava

Purnasarasvatī is a sannyāsin of Kerala, and a well-known commentator of Kāvyas and Nāṭakas, including the Mālatīmādhava itself This epitome of his of the Mālatīmādhava, preserved in a manuscript in the Madras Government Oriental Manuscripts Library, had attracted the attention of several scholars and students, and several years ago I was helping a friend of mine here for bringing

out an edition of it I am glad that Śrī N A Gore, M A, Professor of Sanskrit and Ardhamagadhi in the S P College, Poona, and editor of the *Poona Orientalist*, took up the work and finished it satisfactorily I had gone through the edition as it was appearing serially in the pages of the *Poona Orientalist*, and subsequently also Śrī N A Gore is publishing it in book form now with an exhaustive critical Introduction, which includes a summary of the story and an account of the author Purnasarasvati and his works, and is furnished with an index of verses and notes I congratulate him on his painstaking work and hope that in the coming years more such works and others of greater importance too will claim his industry

The Rjulaghvi will surely be profitable to students who study the Mālatimadhava for examinations and as a Khandas kavya, it can also be independently prescribed for study in the Intermediate classes of our colleges

Department of Sanskrit,
University of Madras
21-9-43

V RAGHAVAN

PREFACE

The Rjulaghvī by Purnasarasvatī, as is evident from its sub-title viz the Mālatīmādhava-Kathā, is a metrical epitome of the Mālatīmādhava, the well known drama by Bhavabhūti It is being printed here for the first time, from the only extant manuscript, preserved in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras The text of the Rjulaghvi that is given in the following pages, is based on the authorised Devanāgarī copy of the above Ms. purchased by me from the Library on 24th March 1942

The work is preserved complete, except for lacuna in a few places and occasional confusion between some letters On account of this fact, some emendations had to be made, with the help of the drama, Mālatīmādhava, in a number of cases, to remove the obvious corruptions in the text and to make it more readable Then I discussed most of these emendations with Pandit Purushottama Shastri Ranade of the Anandashrama, Poona In this edition, the actual words in the manuscript, which are emended in the body of the text, are duly pointed out in the foot notes

The Introduction deals with the life and works of Purnasarasvatī. As a full account of the life and literary career of this prominent writer is not yet available, I have put together all the information I could gather about his date and works, from various sources with due acknowledgments The three Indexes of (1) stanzas in the text, (2) the metres, and (3) the stanzas from the Malatimādhava quoted in the work, will, it is hoped, be found useful for a close study of the text A few notes have been added at the end to explain or draw attention to the difficult and obscure passages in the work

Before bringing out the work in a book form, I published it serially in the *Poona Orientalist* (Vols VI and VII), with a view to get the benefit of the suggestions of other scholars In response to my request in this behalf, Dr V Raghavan of the University of Madras and Pandit Raghunatha Shastri Patankar of Rajapur made many valuable suggestions and drew my attention to the slips that had still remained in the text as published in the *Poona Orientalist* Dr Raghavan has obliged me still further by writing a Foreword to this little book The Dewan of Cochin, M R Ry Rao Sahib E Krishna Memon Avl, Commissioner of Devaswams, Cochin, P Anujan Achan, Govt Archæologist, Cochin, and Prof K. Rama Pisharoti of the Maharaja's College, Ernakulam, have all favoured me with information pertaining to Purnasarasvati's life and his associations with Tripunithura Mr D G Padhye, B A has helped me a good deal by carefully reading the proofs and suggesting a few emendations I offer my most sincere and grateful thanks to all the above mentioned gentlemen for the help they have rendered in the preparation of this edition I am thankful to my student friends Mr B M Kulkarni, T D, and Mr N V Saswadkar for preparing the press copy My thanks are also due to the late Dr N G Sardesai for his readiness to publish this work first through the *Poona Orientalist* and then to include it in the *Poona Oriental Series* I must not omit to thank the Manager of the Samarth Bharat Press, Poona, for the interest evinced by him in the printing of this book

Vijayadaśami,
8th October 1943
327 Sadashiv, Poona 2

N A GORE

CONTENTS

INTRODUCTION[1]

Manuscript Material.—Aufrecht does not record any MS of the *Ṛjulaghvī* in his Catalogus Catalogorum As far as I know, it is preserved in a single MS which is in the possession of M R Ry Charalayam Raja Kunnamkulam, Cochin State A transcript of it made in 1919 1920 is kept in the Govt Oriental MSS Library, Madras The text of the *Ṛjulaghvī* presented here is based on the authorised copy of the above mentioned transcript at Madras, bearing the R. No 3016 According to the description of this transcript (or MS) given in the Triennial Catalogue of MSS vol iv pt 1, Sanskrit A, it is written on paper in the Devanagari script and contains 24 folios, each folio having 20 lines on an average, folio 24b is left blank I tried to get a fresh transcript of the original (Cochin) MS or at least its description, but the Deputy Secretary to the Govt of Cochin, in his letter dated the 31st January 1942, informed me that "the manuscript referred to could not be traced"

Fortunately for us, however, the work as now available in the transcript at Madras is preserved in a complete form, except for a lacuna here and there there appears to be some gap between stzs 31 and 32, at least two lines are missing between stzs 18 and 19, and the last line of stz 35 and the first of stz 255 are also wanting Otherwise the text is generally well preserved There are, however, a number of cases where difficulty is felt in getting at a clear meaning due to scribal errors e g ह is written for the correct भ, न for य, त for क, म for व, र for द or प, व for घ or द्य, स for म, ग for व, च for न, क for तृ, प्र for त्र

1 This Introduction is based on 'The Ṛjulaghvi a metrical epitome of the Malatimadhavam' a paper submitted by me to the Eleventh All India Oriental Conference, Hyderabad, 1941

and *visarga* and *anusvāra* are at times dropped As the copy supplied to me and the transcript at Madras from which it is made are in the same script viz Devanāgari and is also carefully compared with it by a Śāstrin different from the copyist, it is likely that these scribal errors must have arisen, in course of time, owing to the orthographical similarities of some south Indian script through which the original MS was handed down

Procedure of Text Constitution —In constituting the text of the *Rjulaghvī* I have followed the practice of correcting these errors in the body of the text, but in all such cases, the actual words in my copy are given in the foot-notes Emendations also had to be made in a few cases where lacunas were found in the copy Errors in the 19 stzs which are quoted from the Mālatimadhava[1] are corrected with the help of the original play itself

The Author His Works and Date

In the concluding stz of the *Rjulaghvī*, the name of the author is given as Purnasarasvata[2], but this is due to metrical considerations and the real name of the author is Purnasarasvati only, as is proved from another work of our author, the *Hamsasandeśa*, in the concluding stanza of which also Purnasārasvata is given as the author's name[3] In all other works of the author which have come to light so far the form Purnasarasvati only occurs as the author's name

His Works —The Catalogus Catalogorum of Aufrecht does not mention Purnasarasvatī as an author, though under *Meghadūta* he records a commentary on it called the *Vidyullatā* which we now know from the internal evidence

1 See Index III
2 Stz 266, इतिरियमृजुलघ्वी पूर्णसारस्वतस्य ।
3 Stz 10?, पूर्णज्योति-पदयुगजुष पूर्णसारस्वतस्य ।

to be the work of Purnasarasvati Recently, however, manuscripts of some of the works of Purnasarasvati have been discovered in the South and the information about their nature and form that is available from the Descriptive Catalogues of MSS in the Govt Oriental MSS Library, Madras, and other sources, is noted below

(1) The *Vidyullatā* The *Vidyullatā*[1] which is a commentary on the *Meghadūta* is published as the 15th volume of the Vani Vilas Sanskrit Series, Srirangam, together with the text of the *Meghasandeśa* The Vani Vilas Press amply deserves our thanks for bringing out an edition of this important commentary on the *Meghadūta*, for it is the most exhaustive of all the commentaries on the *Meghadūta* so far published Not only does Purnasarasvati give lucid explanations of words and phrases in the text, discuss occasionally varient readings and explain the figures of speech, but also devotes considerable space to bringing out the beauty of the poem by pointing out the appropriateness of the various expressions used in the poem "It is a very critical study of the poem itself"[2] Another important feature of the *Vidyullatā* is the wealth of quotations from various books and authors, found in it

(2) The *Hamsasandeśa*[3]—The Trivandrum Sanskrit Series has published another work of Purnasarasvati called the *Hamsasandeśa* "The subject of this Sandeśa is the message communicated to Lord Śrīkṛṣṇa sporting in the Vṛndāvana, by a damsel residing in Kāñcipura who was enamoured of Him on beholding His triumphant procession on the occasion of a festival." It contains 102 stanzas, composed in the Mandakrāntā metre

1. Sri Vani Vilas Sanskrit Series, Srirangam, 2nd Ed 1925

2 Ed of the *Vidyullatā* Preface p ii

3 *Trivandrum* Sanskrit Series No CXXIX, 1937, *Edited by* K. Sāmbaśiva Śāstri

(3) Next to the *Haṃsasandeśa* the *Kamalinīrājahaṃsa*[1] is the only other original work of Pūrṇasarasvatī so far known "It is a drama in five acts describing the love between Kamalinī and Rājahaṃsa and their subsequent union It is said to have been staged on the occasion of the Spring festival of god Śiva celebrated in Vṛṣapura in the Kerala country"

(4) Pūrṇasarasvatī has also written a commentary on the *Anargharāghava* of Murāri, called the *Anargharāghava-ṭippaṇa*[2]

(5) Besides abridging the story of the *Mālatīmādhava* in the *Ṛjulaghvī*, our author has written a commentary on the same play, called the *Rasamañjarī*[3] To judge from the few extracts given in the Descriptive Catalogues and the large number of folios on which it is written,[4] it appears to be very comprehensive and exhaustive like his *Vidyullatā* on the *Meghadūta*

(6) Though the Author Index published by the Govt. Oriental MSS Library, Madras, would inform us under the name Pūrṇasarasvatī, that one of his works is called *Sukhabodhinī*, this is no doubt a misprint for the correct title *Bhaktimandākinī*[5] which is a commentary on the *Viṣṇupādādikeśāntastuti* by Śrī Śaṅkarācārya

1 Government Oriental MSS Library, Madras, R No 12509

2 Government Oriental MSS Library, Madras, R N 2717, Trivandrum MSS Library Nos 1012 and 4910

3 Government Oriental MSS Library, Madras, R Nos 3071, 4380, 2858, Adyar Library, No 24 C 7 के 482, Trivandrum MSS Library No 2525

4. GOML, Madras, MS R No 3071 consists of 214 folios of 10¾ × 9½ inches though it breaks off in the 9th act.

5 GOML, Madras, R No 3181 (c) (इत्य) पादादिकेशस्य भगवत्पादनिर्मिते । भक्तिमन्दाकिनीं व्याख्यां चक्रे पूर्णसरस्वती ॥ सुखबोधिनी, by the by, is a com on the सिद्धांतकौमुदी, by नीलकण्ठ, GOML, Madras, R No. 135.

These six together with the (7) *Rjulaghvī* are the only seven works of Purnasarasvati for which we have a definite MSS evidence to rely upon But a few more works are also ascribed to Purnasarasvati and the information about them so far available from other sources is recorded below in the hope that more reliable and definite details would be forthcoming in course of time M Krishnamachariar mentions that Purnasarasvati wrote (8 and 9) commentaries on the *Uttararāmacarita* of Bhavabhuti and on the *Nātyaśāstra* of Bharata[1] According to Mr M R Kavi, Purnasarasvati has written (10) an epitome of Abhinavagupta's commentary on the *Nātyaśāstra*[2] In his Introduction[3] to the *Hamsasandeśa*, Mr K Sambaśiva Śāstri mentions yet another work of Purnasarasvati viz (11) a commentary on the *Śivakeśapadadi stava*, while T G Ramasuba Iyer, B A of Trivandrum informs[4] that Purnasarasvati has written (12) a commentary on the *Śiśupālavadha* of Magha. (13ff) Lastly it may be mentioned that according to reports current among Kerala Pandits, Purnasarasvati had composed commentaries on all the works of Kālidāsa.[5]

---

1 See *History of Classical Sk Lit*, p 624, for his reference to the com on the उत्तररामचरित, but he records no MS of it in the foot notes on that page. In reply to my letter containing a querry on this point he wrote to me on 9th August 1941, ' I cannot say where I got the information about Purnasarasvati s commentary of Uttara rāmacarita It is said, he wrote a commentary on Bharata s Natyaśastra "

2 Pp 10 f of Preface to his ed. of the Natyaśastra Vol I, GOS "There is an epitome for this commentary (अभिनवभारती) from the beginning to the middle of the 6th chapter which was probably written by पूर्णसरस्वती "

3 TSS No CXXIX. p iv

4 In his letter, dated the 16th April 1942 " He is also known to have written a commentary on Māgha's Śiśupalavadham '

5 Sk Introduction to the *Vidyullata* p 12, " कालिदासीयाना सर्वेषामपि काव्यानामय व्याख्यातेत्यपि केरलेषु बहव कथयन्ति ।"

Life and Date of Pūrnasarasvatī

Like most of the Sanskrit writers Purnasarasvati also is indifferent about giving any information in his works which would enable us to determine the salient facts of his life such as the place where he lived, the time when he flourished, *the family to which he belonged or the exact* number of his works

He is believed to be a Kerala Brahmin belonging to the family of Kaṭṭumadat (काटमास), and a native of the place called Triccambara[1] i e modern Trichur in Cochin State His name would suggest that he had adopted Sannyāsa, for the suffixes *giri*, *tirtha*, *bhārati* and *sarasvatī* are added on to the names of Sannyasins only According to some people, however, he was a Vaisnava Brahmin of Kāncipura[2] while yet others consider him to be a Nambudiri Brahmin of a village near Guruvayur[3] in the Malabar District of the Madras Presidency His connection with Cochin is pointed out by the fact that his drama was acted (for the first time) at Vṛsapura in the Kerala country *But it would be known* more precisely if the exact significance of the term *Purnajyotih occurring in the Introductory and* Concluding stanzas in some of his works[4] can be accurately fixed He offers salutation to Purnajyotih, attributes the successful completion of a commentary to his grace, considers himself

1 Ed of the *Hamsasandeśa* TSS No CXIX, *Introduction* p iii

2. Ibid, p iii

3 M Krishnamachariar, in his letter referred to above in foot note 15,—" Pūrṇasarasvati seems to have lived 300 years ago and was a Nambudiri Brahmin of a village near Guruvayur "

4 (a) The Vidyullatā, Intro stz. 5a, पूर्णज्योतिश्चरणकरुणाजाह्नवी पूतचेता । and concluding stz 1a पूर्णज्योति पदाब्जपरमाणु and concluding stz 4 यस्य भासा जगद्भाति यद्भासा भाति मन्मद । अविद्यापिहिते तस्मै श्रीपूर्णज्योतिषे नम ॥ This last = Intro stz 2 of the *Rasamañjarī*

to be the particle of dust on the lotus-like feet of Purnajyotih the world, he says, is manifested by the light of Purnajyotih and prays that Purnajyotih should be ever present in his heart He refers to Purnajyotih in the *neuter gender* also This has been taken by some scholars as indicating that Purnajyotih was his favourite deity [1] According to M Krishnamachariar, this Purnajyotih is the same as the presiding deity of the famous temple at Trippunithura in Cochin [2] This deity is also known by the name of Purnatrayisa or more popularly as संतानगोपालकृष्णस्वामी, and is represented by the image of Visnu seated on Ananta [3]

(b) प्रणम्य सच्चिदानन्द पूर्णज्योतिर्निरञ्जनम् ।
अनर्घराघव नाम नाटक व्याकरोम्यहम् ॥
—Intro stz 1 of the अनर्घराघवटिप्पन

(c) मालतीमाधवस्येत्थ दशमाङ्कार्थचर्चनम् ।
पूर्णज्योति प्रसादेन चक्रे पूर्णसरस्वती ॥
—A similar stz is found at the end of his com on each act of the Mālatimādhava

(d) यद्गीतार्थश्रवणरमतो ध्वस्तमोहान्धकार कृष्णानन्दी त्रिभगति नरो जिष्णुभूत निहीते । स्वस्मिन्नेव प्रकटितमहाविश्वरूप तदेक पूर्णज्योति स्फुरतु हृदि मे पुण्डरीकायताक्षम् ॥ —Another Intro stz to रसमञ्जरी

(e) पदवाक्यप्रमाणनेत्रत्रयनिरीक्षणापरपरमेश्वरपूर्णज्योतिर्मुनिवरनिहितनिसृतकरुणामृतपूर्णचन्द्रेण पूर्णसरस्वतीनामधेयेन कविना etc. Prologue to the कमलिनीराजहंस

1 See stz यद्गीतार्थ etc. in the foregoing foot note

2 Sk Intro to the Vidyullatā p 11

" यतोऽयमादावन्ते च पूर्णज्योतिरभिधमीश्वर स्मरति । स च गोश्रीराष्ट्रे (कोच्चि) 'तृप्पूणित्तुर' इति सुप्रथिते देशे महति क्षेत्ररत्ने अद्यापि कृतसंविधान" ।

3 Mr P Anujan Achan, the Government Archæologist of the Cochin State was kind enough to inform me in his letter of the 17th September 1941 to the following effect "There is a very ancient temple at Trippunithura, a place six miles to the east of Erankulam, whose presiding deity is called by the name Pūrṇatrayīśa or Pūrṇa-

But it would be more reasonable to hold that Purnajyotih is the name of the *Guru* of Purnasarasvati, as is evident from the expression 'Purnajyotirmunisvara', occurring in the Prologue of his *Kamalinirajahamsa* Prof K R. Pisharoti also who has studied the history of the Shrine at Trippunithura is of opinion that that Shrine 'is never termed by this name [i e Purnajyotih] either in records or literature My firm conviction is that Purnajyotih was *the name of the author s Guru* [1] *We know from the other* works of पूर्णसरस्वती that he was a Śisya of पूर्णज्योति also called पूर्णज्योतिर्मुनि [2]

Date —Purnasarasvati refers to a number of authors and works *in his commentary on the Meghaduta and there* is also a large number of quotations in it which are given anonymously The same must be the case with his other commentaries also If we can settle the date of Purna sarasvati it will be of great use in fixing the relative chronology of other authors referred to by him Purna sarasvati has been assigned by Mr K. Sambaśiva Śastrī to a period between 1150–1590 A D on the grounds that he mentions Divakarasuri the teacher of Śaradatanaya (the author of Bhavaprakaśanam 1175 1250 A D) on the one hand and does not mention the great scholar and devotee Śrinara yanabhattapada on the other [3] According to M Krishnama chariar he is posterior to Mallinatha (midde of the 15th)

---

jyotis The image is that of Vishnu seated on Ananta — popularly known as Santanagopalakrishna In another letter of his dated the 2nd October 1941 he further informs me that the temple must have been existing in the 11th or 12th century A D as has been surmised from an old Vatteluthu inscription found in the temple

1 In his letter to me dated the 25th September 1941

2 In another letter of his to me dated the 10th September 1941

3 Ed of the Hamsasandeśa Intro p v

as he refers to Mallinatha's commentary in his Vidyullatā[1] But this statement does not appear to be correct, for I have verified all the references where Purnasarasvati refers to earlier commentators, but there is none which unmistakably points to Mallinatha In the *Vidyullata* Purnasarasvati quotes from the *Prabodhacandrodaya*, which is assigned to a period of 1097–1165 A D Therefore 1165 A D would be the upper limit for Purnasarasvati If the statement of Prof K R. Pisharoti that the *Vidyullatā* is criticised by Parameśvara of Payyura Mana, probably identical with Parameśvara Mimāmsacakravarti, the son of Rsi II and contemporary of Uddanda is correct, we can fix the lower limit of Purnasarasvati to be not later than the middle of the 15th century So on the strength of the data so far available, we can assign Purnasarasvati to the period 1200 A D—1450 A D

1 Sk Intro to the Vidyullatā p 11, ' अत्र च व्याख्याता मल्लिनाथादर्वाचीन इति ज्ञायते, यतोऽस्य मल्लिनाथीय व्याख्यानमेव केचिदिति (sic) तत्र तत्र निर्दिशति ।' This is on the face of it incorrect for केचित् will refer to many commentators before him when only one is referred to, कश्चित् is used The following are the only references to earlier commentators in the Vidyullata (1) अत्राह कश्चित्—' यक्षो रामगिरौ न्यवसदित्युक्तम्, उपरि तु तत्सन्देशप्रकार प्रपञ्चयिष्यते अतोऽस्माक पठता श्रुण्वता च किमायातमिति । p 6 (2) कनकवलयस्यैकस्य धारण विरहचिह्न इति केचित् । p 8, (3) कवेर्यक्षवृत्तान्ते सीताराघवसमाधिरस्तीति केचित् । p 7 (4) कथमपीति [पाठ] इति केचित् । p 38 This reading is found in Mallinatha s and also in Caritravardhana s commentary, who is admittedly earlier than Mallinatha (5) घ्राणे तु सारङ्गा गजा इति केचित् । p 37 (6) रामगिर्याश्रमेषु रामेण चिरमध्युषितत्वात्तेनैव नाम्ना प्रसिद्धो गिरि चित्रकूट इति केचित् । अन्य कश्चिदित्यन्ये । p. 6 (7) सर्पवेणीति कृष्णभुजगमभोगमण्डलमिति केचित् । p 33

The Rjulaghvī—An Appreciation

The *Rjulaghvī* consists of 265 stanzas composed in various metres. After offering salutation to Bhavabhūti, Purnasarasvati says, "As the plot of the excellent drama, the Mālatimadhava, is very complicated and hence difficult to be comprehended by the beginners, I give a short account of the same in verses written in diverse, pleasing metres"[1] It is not, however, an act by-act summary of the drama, but an abridgment of the plot in the natural order of the events

A noteworthy feature of this epitome is that about 19 stanzas[2] from the Mālatimadhava itself are inserted in the body of his work by Punasarasvati.

To the credit of Purnasarasvati it must be said that these verses of Bhavabhuti do not appear incongruous when read along with those written by Purnasarasvati himself

Another point to be noticed in the *Rjulaghvī* is that it contains a few details of information which are not found in the *Mālatimādhava* Hence they are either invented by Purnasarasvati himself for giving a completeness to the story, or were borrowed by him from some source which is now lost to us But the earlier conjecture seems to be more probable as he expressly says that he is writing an abridgment of the *Mālatīmādhava* They are as follows —The names of the kings of Vidarbha and Padmāvatī were Guṇavarman and Padmavarman respectively, Mādhava was senior to Mālati by five years and that Bhūrivasu's father was called Keśava and Mādhava was the name of

(1) प्रकरणतिलकं यन्मालतीमाधवाख्यं सुकुटिलमितिवृत्तं यस्य चातिदुरापम् ।
सरसविविधवृत्तैः पद्यबन्धैस्ततोऽहं प्रगुणविरचितं तद्दर्शयिष्ये समासात् ॥२॥

2. A list of these stanzas is given at the end of the Text in Index III, showing the place they occupy in the *Rjulaghvī*

Devarata's father and they both were the residents of Padmavati

Purnasarasvati employs a variety of metres In such a short poem of only 266 stanzas he uses as many as 31 different metres, and they include two rare metres viz. the *Nardataka* and the *Nārāca* Judged by the frequency of use, the *Vasantatilaka* seems to be his favourite metre, the *Upajāti*, *Anustubh* and *Malini* coming next in order

The importance of the *Rjulaghvī*, however, does not lie in these things only As the self imposed task of Purna sarasvati was to give the summary of another man's work, naturally there was not much scope for him to display his talents or to give free play to his imagination and poetical faculty Notwithstanding this disadvantage, he has lost no opportunity of exhibiting his poetic skill, of course, without any detriment to the general trend of the plot In fact, if we ignore for the moment the explicit statement of the author that it is an epitome of the great play of the celebrated poet Bhavabhuti we shall be easily pursuaded to grant that it is an original charming little poem by Purnasarasvati, complete in itself and not altogether lacking in poetical merit The method he has followed in this work is not to tell the story in a bald, matter-of fact fashion, he is very eager to tell it in a pleasing and attractive style As Bhava bhuti was writing a drama and therefore was mainly con cerned with the psychological interpretation of character through action, he has left off certain places and things with a mere mention but Purnasarasvati was aware of the role of a narrative poet and therefore he has emphacised just those things which were left out of the drama —

Purnasarasvati's description of Nandana is striking—

नन्दनो गतवयाश्च्युतरूपः । २९ द्वि.
गतवयसि विरूपे नन्दने मन्दबुद्धौ । ५६ प्र
वध्वा सह प्रविशति वरे वानराभे सुजीर्णे । १४२ प्र.

After the manner of Aśvaghosa, Kalidasa and Bana, but with remarkable restraint he describes in a single stanza the impression made by Madhava's handsome and youthful figure on the young damsels of Padmāvati—

समीक्षमाणा नगरे तरुण्य
स्वीयैर्मनोभिस्तरलायमानै ।
निरस्यमानानपि नीविबन्धान्
अनङ्गपीडाभिरचेतयन्त्य ॥ २७ ॥

Though Bhavabhuti has not described the temple of the fearful goddess Karala, Purnasarasvati supplies us with one in these terms—

प्राकारेण हिरण्मयेन कलित माणिक्यरोचिश्छटा-
बालप्रभमरीचिवीचिपटलस्पष्टस्फुरद्गोपुरम् ।
दूरादायतन दिवेव ददृशे वीरेण घोरोज्ज्वल
यत्रास्ते विविधोपहाररसिका काली करालाह्वया ॥ ८५ ॥

He graphically describes the fight of Madhava and Makaranda with the city guards—

तत प्रववृते तयोरतिभयङ्कर सङ्गर । .
पदाघातै काश्चित्कतिचिदुदयैर्बाहुहननै
प्रकोष्ठांशै काश्चित्कतिचन घनैरूरुघटनै ।
असङ्गादाच्छिद्य कतिचन तदीये प्रहरणे
भटंमन्यान् सैन्यान्भयतरलतां निन्यतुरभौ ॥
प्रहरणमपुनन्नपेतुर्धरण्यां दिशो दुद्रुवु
क्षतभयमवमन्यिरेपु सशोक मुमूर्च्छुरचिरम् ।
शरणमुपययुस्तथास्मीति रेदुर्जहुर्जीवित
प्रतिभटपुरुषा रणे मोहिताभ्यां उभाभ्यां क्षता ॥१८८-१९०॥

Makaranda disguised as Mālatī at the instance of Kāmandakī is described in a very charming style—

आपीडेर्नरपदुमगुम्फितविस्फुरद्गुण्ठना-
माश्लिष्टामवगुण्ठनांशुकपटेनापादमापांसलाम् ।

भास्वैर्नैवस्त्मत्स्यपदैर्नैरर्थिर्भिराष्वादिता-
मानिन्ये पितुरात्य भगवती मायामनीं मालतीम् ॥ १३८ ॥

But the best and most effective is the description of the indignation, expressed by the ladies of the city at the prospect of the marriage of the beautiful and delicate Mālatī with the ugly and old Nandana —

मधुरवचनि बाले माधवे मन्मथाभे
अपरि गुणनिधाने धीमति न्यायवृत्ते ।
परमपरमयोग्य प्रोषता या वरांगु
मतिरहह किमन्धा मालतीबान्धवानाम् ॥
मरणमपि परं यद्देयत मानमार्गे-
मं नु परिणयन्दमीरीरशैनिष्पनास्यम् ।
किमपरमभिपुद्गलं यस्तु यौम्य कृतान्त
किमन्यमिव धत्ते (?) केवल दग्धकाम ॥
हृदयमतिकठोर मालतीमानुरिन्थ
दुहितरमथ मर्त्ता यादि पद्यम्पुराग्ने ।
कनुमतिरय या मा हि धराक्षी पिपत्तो
पिनति दुहितृग्न वाऽपि पितृगुणामे ॥ १४४–१४६ ॥

इति गिरमुपकर्ण्य वर्ण्यमानां
सपदि सुता सचिवस्य माधवश्च ।
शशिरचिकुमुदाकराविवोभा-
वुपसि विवर्णतरौ बभूवतुस्तौ ॥ ७० ॥

The departure of Madayantikā after she has stolen the heart of Makaranda is thus described in language full of pleasing alliterations and puns

मकरन्दमिव स्फुटारविन्दान्मकरन्दान्मदयन्तिका मराली ।
परिलुण्ठ्य मन सपक्षपातात्प्रियसख्या सह मन्दिर प्रतस्थे ॥ ७२ ॥

We also get a very graphic word picture of Madhava when he wandered alone in the cemetery with the intention of selling human flesh

करकलितकृपाण कुन्तलैरूर्ध्वबद्धैर्दृढपरिकरबन्ध श्लिष्टचण्डातकश्री ।
दधदितरकरेऽसौ शस्त्रपूत नृमास व्यरचदलमुपेतौ वीररौद्राविवैक्यम् ॥ ७७ ॥

The poet's imaginative power is seen at its best when he describes the Capital adorned with reddish umbrellas, white *chowries* and sky high banners, and the mansion of Bhurivasu decorated for the forth coming marriage ceremony, appearing like an aerial car of the gods—

अरुणकिरणमिश्रैरुच्छ्रितैरातपत्रैश्चलितकनकदण्डोद्दामरैश्चामरैश्च ।
सुरसरिदभिमृष्टै केतुपट्टैश्च शुभ्रा कमलकुमुदहंसैर्दीर्घिकेवाद्युतद् द्यौ ॥१०५॥
उदस्तमणितोरण नवविचित्रचित्रोज्ज्वल दुकूलपटपट्टिकारचितचारुचन्द्रोदयम् ।
विशेषपरिभूषितै परिजनै परिद्योतित विमानमिव वैबुध विररचे वधू-
मन्दिरम् ॥ १४० ॥

The above-quoted instances will show that the *Upamā* and the *Utprekṣā* are the figures of speech that he uses very often, and we can say without hesitation that they are usually very pleasing and effective A simile like the one seen in प्रशमैकनिधि प्रमेय साक्षात्सकलार्थेषु पर प्रमाणमासीत् is reminiscent of Kālidāsa's grand similes But unlike Kalidāsa

and other great poets he does not excel in expressing universal truths in the form of the *Arthāntaranyāsa alankāra* and we come across only about four instances of this figure of speech —

मतिशालिना किमिव नाम दुर्घटम् ॥ ३३ ॥
नमता हि सर्वगुणमात्मधनम् ॥ ३६ ॥
साध्य किमिव हि यन्न साधयेयु
सुन्दर धी श्रुतसमत्स्व पक्षपात ॥ ३७ ॥
अभियुक्ते यस्तु सौम्य कृतान्त ॥ १४५ ॥

But the author displays greater skill in the use of figures of words, his forte being *alliteration* of every kind, which can be observed almost in any stanza Some of the most striking instances are

स दक्षिणैर्दक्षजनानभिप्रण्य ॥ १०९ ॥
कामन्दकी कामदुघा बभाषे ॥ १११ ॥
मालतीं स्वजनमौलिमालतीम् ॥ २१ ॥
सकलासु कलासु पारदृश्वा ॥ ११ ॥
पद्मावती पद्ममुखी नगाम ॥ २५ ॥
चित्ते चिन्ता चित्तयोने शृत्कै ॥ ४२ ॥

पद्मावतीं प्रमजिता प्रतस्थे पद्मामिव द्युमिलावर्तिनीम् ॥ २२ ॥
महीपमानो मधुनत्र माध्वान्मान्येन मान्या मकरन्दनाम्ना ।
महद्भिरप्यानत माधवोऽसौ मनोभव प्रगल्भमन्यभूनाम् ॥ २६ ॥
विलासिनी चारुयनी विलोभयन् विदग्धमुग्धैरवलोकनादिते ।
विहारिकोद्यानविहारमन्दिरे विभु कृतार्थो विजहार माधव ॥ ११८ ॥

adjoining bower of creepers, and Lavangikā who had accompanied MālatI declared that Mālati too was pining for Madhava Just then it is reported that Madayantika was attacked by a tiger which had broken loose from its cage and Madhava rushes out to help Madayantikā and is greatly admired by Malati for this act of gallantry Before, however, Madhava could arrive on the scene, Makaranda has already rescued her and is himself wounded by the beast and faints Mādhava becomes unconscious at this sight

As they regain consciousness, a messenger enters, announcing that the king has formally promised the hand of Malati to Nandana. Kamandaki tries to console Madhava, who is greatly dejected to hear the news, and goes away with Mālati Madhava is, however, disconsolate and tries to win his lady love by propitiating the ghouls by selling human flesh and repairs to the cemetary for that purpose There he hears piteous cries from the adjoining Karala temple and rushes in just in time to save Malati whom Aghoraghanța, a Kāpalika, was about to offer in sacrifice to the terrible goddess In the fight that ensues he kills Aghoraghanța, but lets off his female disciple Kapalakundala unharmed She, however, while departing threatens Madhava with dire consequences for killing her master

The next day, Madhava and Makaranda are taken by Avalokita, one of the pupils of Kamandaki to the temple of the guardian deity of the city and are asked to await the arrival of Malati in the inner sanctuary of the temple Malati accompanied by Lavangika arrives shortly afterwards and Kamandaki leads her to the inner shrine and introduces her to Madhava and speaks words of cheer and encouragement to remove her nervousness Kamandaki then turns to Makaranda and asks him to put on the dress and ornaments brought for Malati and to get married to Nandana

in that disguise. In the meantime, Mādhava is sent to an already prepared place for being formally married to her.

Makaranda is wedded to the unsuspecting Nandana. When the latter meets his supposed wife and makes her advances of love he receives a cold rebuff and finally a kick. Nandana walks away in great anger, vowing that he would not even touch his wife again.

Then Buddharakṣitā, another pupil of Kāmandakī, brings Madayantikā to the chamber where Makaranda disguised as Mālatī was feigning sleep and asked her to scold Mālatī for her rudeness to her brother. While she is rebuking Mālatī and defending her brother's behaviour, the conversation is cunningly turned upon Makaranda and Lavaṅgikā asks Madayantikā what she would do, if Makaranda were to come there. Madayantikā replies that she considers herself as belonging to Makaranda, who had saved her from the jaws of death even by endangering his own life. Thereupon Makaranda throws off his disguise and elopes with Madayantikā from Nandana's house. But, unexpectedly, he is challenged by the city-guards and a fight ensues. Mādhava on hearing of this alarming report runs to his friend's rescue. When the king hears of the elopement of Makaranda with Madayantikā, he is greatly enraged and sends out more guards; but Mādhava and Makaranda fight so bravely that the king who was watching the fight from his palace, was filled with admiration for the youths and on knowing of their noble birth congratulates Bhūrivasu and Nandana on getting such worthy bride-grooms, and appeases their resentment.

Soon after Mādhava went in aid of his friend, Mālatī sends Lavaṅgikā after him to warn him to be careful in fight. Kapālakuṇḍalā finds Mālatī all alone and

upon her takes her off to Śrīparvata to kill her there But Saudamini rushes to her rescue in the nick of time and goes with her to her own abode

Madhava and Makaranda enter the garden expecting to meet Malati But when they could not find her even after a great search Madhava faints and believing him to be dead Makaranda wants to commit suicide Bhurivasu and Devarata also on hearing of the loss of Malati decide to put an end to their lives In another part of the forest Kamandaki Madayantika and Lavangika too resolve to commit suicide on account of the disappearance of Malati It is left to Saudamini of supernatural powers in each case to save all these people from disaster and death She first revives Madhava assures him of Malati s safety and flies with him to Śrīparvata to meet Malati who is already there She then saves Kamandaki and other ladies by bringing to them Madhava and Malati and herself rushes on to the aid of Bhurivasu and Devarata But in the meanwhile Malatī and Mādhava faint on hearing from the cries of foresters that Bhurivasu and Devarata are about to commit suicide Saudaminī soon enters announcing that both the ministers are unharmed She bows down to Kamandaki her preceptress and is highly complimented by her on saving the lives of so many people Saudamini now produces a letter from the king of Padmavati declaring his approval of the two secret marriages Kamandakī then relates the old vow of the two ministers and the plans to secure its fulfilment, and Mādhava and Makaranda live happily with their brides and all are pleased at the happy turn of events

ऋजुलघ्वी : मालतीमाधवकथा ।

॥ श्री ॥

॥ ऋजुलघ्वी ॥

(मालतीमाधवकथा)

महत् प्रकरणं[1] येन स्वोत्पाद्य[2]चरितं कृतम् ।
चिरन्तनाय कवये नमोऽस्मै भवभूतये ॥ १ ॥

प्रकरणतिलकं यन्मालतीमाधवाख्यं
सुकुटिलमिति वृत्तं तस्य बालैर्दुरापम् ।
सरसविविधवृत्तैः पद्यबन्धैस्ततोऽहं
प्रगुणविरचितं तद्दर्शयिष्ये समासात् ॥ २ ॥

अस्ति श्रियोऽन्तःपुरमप्रहारः
पृथ्व्यङ्गनायाः प्रथितोऽग्रहारः ।
पद्मं महत्पद्मपुरीति नाम्ना
धर्मस्थिराणां धरणीसुराणाम् ॥ ३ ॥

तत्रान्वयायश्रुतवृत्तवित्तौ
मान्यौ द्विजौ माधवकेशवाख्यौ ।
बभूवतुर्वृद्धजगत्प्रमोदौ
भुवि स्फुरन्ताविव पुष्पदन्तौ ॥ ४ ॥

---

1. प्रगल्भ°, महत्प्र° suggested by the Ed of the Tri. Cat.
2. घोत्पाद्य°, स्वोत्पाद्य° suggested by the Ed. of the Tri.

पितॄनमर्त्यानतिथीन्महर्षीन्
भूतानि च प्रत्यहमेधयन्तौ ।
स्तम्भाविवोच्चैर्दधतुः स्थिरौ तौ
गृहं चतुर्णां गतिमाश्रमाणाम् ॥ ५ ॥

पूर्वस्तयोरजनयत्किल देवरातं
पुण्यैः प्रसाद्य नियमैः पुरुषं पुराणम् ।
अन्यस्तु भूरिवसुमन्वितनामधेयं
तेजोभरैर्धनचयैश्च[4] समग्रभावात् ॥ ६ ॥

आशैशवादाचरतोः स्ववृत्तै-
राश्चर्यभूतैर्जगतः प्रमोदम् ।
परस्परं प्रेम तयोः परार्ध्यं
सोमत्विषोः सोदरयोरिवासीत् ॥ ७ ॥

जन्म द्वितीयं जगदर्चनीयं
सम्प्राप्य संतोषकरौ स्वपित्रो ।
विचेरतुस्तौ विविधान्दिगन्तान्
विशिष्टविद्याग्रहणादरेण ॥ ८ ॥

तयोस्तृतीयाऽप्यभवत्सतीर्थ्या
कामन्दकी नाम महानुभावा ।
प्रव्राजिका सौगतमार्गनिष्ठा
सौदामिनी पर्यचरत्तदा ताम् ॥ ९ ॥

3. दपति, दपतु॰ suggested by the Ld. of the Tri Cat.
4 'द्रविण॰'; 'भरेण' suggested in the Tri. Cat.

जननीव हितेषु जाग्रती सा
स्थिरविस्रम्भपदं तयोः सखीव ।
प्रशमैकनिधिः प्रमेव साक्षा-
दखिलार्थेषु परं प्रमाणमासीत् ॥ १० ॥

सकलासु कलासु पारदृश्वा
नृपविद्यासु चतुष्टयीष्वधीती[4a] ।
स तया प्रथते स्म देवरातो
विदुषां भूरिवसुर्यथा समाजे ॥ ११ ॥

कामन्दक्या सह सवयसा कामिताः प्राप्य विद्याः
दत्तानुज्ञौ प्रियधनसमाहारतुष्टैर्गरिष्ठैः ।
स्वीये देशे प्रतिजिगमिषू सौहृदापूर्णकामौ
सौदामिन्याः सपदि पुरतश्चक्रतुस्तौ प्रतिज्ञाम् ॥१२॥

स्वां दुहितरं दुहितृमान् पुत्राय दृढं ददातु पुत्रवतः ।
इत्यावयोः प्रतिज्ञां फलयतु[5] कामन्दकी सशिष्येति ॥ १३ ॥

ततः प्रतीतौ स्वगृहान्प्रविश्य तौ
सतोः स्वपित्रोश्चिरकांक्षितं फलम्[6] ।
परार्ध्यसम्बन्धपराकृतश्रमं
द्वितीयमध्यूषतुरिद्धमाश्रमम् ॥ १४ ॥

विदुषां समितौ विदर्भराजो
गुणवर्मा निशमय्य तद्गुणौघान्[7] ।
विनयादुपहूय देवरातं
सचिवं सर्वधुरन्धरं चकार ॥ १५ ॥

4a चतुर्विधास्वधीती suggested by Pt. R. K. Patankar Shastri.
5. कल्पयति 6. वाञ्छित.... 7. °वर्णनशमय्य त गु°.

पद्मावतीपुरपतिः किल पद्मवर्मा[8]
संभाव्य भूरिवसुमक्षतमन्त्रशक्तिम् ।
तस्मिन्निवेश्य धरणीभरमस्तचिन्तो
भोगानभुङ्क्त विबुधांश्च मखैरपारीत् ॥ १६ ॥

शुश्रूषया भगवतीमनुमान्य तुष्टां
सौदामिनी तदुपदिष्टविशिष्टविद्या ।
[9]श्रीपर्वतं सकलसिद्धिपदं प्रपेदे
कापालिकव्रतमधत्त च मन्त्रसिध्यै ॥ १७ ॥

गुरुप्रसादमन्त्राणां विधिवत्साधनादपि ।
सौदामिन्याः प्रसादोऽभूत्कोऽपि सिध्यष्टकान्वितः ॥ १८ ॥

....

....

[10]नाम्ना पितुः स्वस्य नरेन्द्रमन्त्री
मान्यं सुतं माधवमेव चक्रे ॥ १९ ॥

स देवरातस्य सुतो महात्मा
कामन्दकीं काम इवावतीर्णः ।
वात्सल्यविद्यामधुरप्ररोहैः
श्रेष्ठैर्गुणैः शृङ्खलयाञ्चकार ॥ २० ॥

8. °वर्मा. 9. 15^{a} wrongly repeated between 17^{b} and 17^{c}

10. At least two lines describing the birth of माधव seem to be lost.

माधवे भजति पञ्चमीं समां
देवराततनयैकदैवते ।
आप भूरिवसुरात्मजां शुभां
मालतीं स्वजनमालिमालतीम् ॥ २१ ॥

आकर्ण्य तां भूरिवसोः प्रसूतिं
अथोत्सवादुत्सवमापतन्ती ।
पद्मावती[11] प्रव्रजिता प्रतस्थे
पद्मामिव द्रष्टुमिवावतीर्णाम्[11A] ॥ २२ ॥

सा लालयन्ति भुवनैकभूषा
सौन्दर्यभारैरभिसंवृतां ताम् ।
अपोषयन्माङ्गलिकैरुपायै
प्रवालवल्लीमिव सिन्धुवेगा ॥ २३ ॥

कलासु गीतप्रमुखासु बालां
कन्दर्पविद्यासु च साधु निन्ये ।
शिक्षामसौ शिल्पविशेषदक्षां
जोत्स्ना कुमुद्वामिव भावयन्ती ॥ २४ ॥

अत्रान्तरे शिक्षितुमात्मविद्या
मारूढतारुण्यविशेषकान्त ।
स देवरातेन सुतो विसृष्ट
पद्मावतीं पद्ममुखो जगाम ॥ २५ ॥

---

11. °पतन्ती पद्मावती.   11A इहाव°.

अथ दृढमनुचिन्त्य मन्त्रिमुख्यो
नृपतिमुवाच निराकृतच्छलेन।
प्रभवति निजकन्यकाजनस्य
प्रभुरिति तच्छलतां प्रकाशयाम ॥ ३१ ॥

[भूरिवसुः कामन्दकीं उवाच[12]]

उपचारभाषितमृतेऽपि याचते
नृपमुखेन तव दुहितरं स नन्दनः।
संविदापि वितरितुं विहिता
ननु देवराततनयाय मालतीम् ॥ ३२ ॥

नृपो यथा न विकृतिमेति
हतिरपि यथा न संविदः।
नेतुं त्वमर्हसि तथा घटनां
मतिशालिनां किमिव नाम दुर्घटम् ॥ ३३ ॥

अवलोकितया मान्यबुद्धरक्षितया तथा[13]।
शिष्याभ्यां ते वशीकार्ये मालतीमदयन्तिके ॥ ३४ ॥

माधवे मकरन्दे च मालतीं मदयन्तिकाम्।
... ... ॥ ३५ ॥

12. There appears to be some lacuna in the text. A stanza describing that भूरिवसु went to कामन्दकी and informed her of the unreasonable demand of the King seems to be lost. I have supplied the words भूरिवसुः कामन्दकीं उवाच to bridge up this gap.

13. The transcript indicates by dots that a line is wanting after अवलोकितया etc. But I think that अवलोकितया etc. goes well with शिष्याभ्यां etc. and that माधवे etc. is in need of the second line.

न यथा मदीयमतिपूर्वकृतिः प्रथते[14] यथा च घटतेऽभिमतम् ।
महिते यथा घटय कृत्यमिदं नयतां हि संवरणमात्मधनम् ॥ ३६ ॥

तन्नीतेरिति विवृते मया भवत्यै
त्वं यत्ने नियतमितोऽधिके प्रमाणम् ।
तत्साध्यं किमिव हि यन्न साधयेयुः
शुद्धा धीः श्रुतममलश्च पक्षपातः ॥ ३७ ॥

अहं च देवरातश्च त्वयि तिष्ठावहे यतः
आवां भूत्वा ततः सर्वं सम्पादयितुमर्हसि ॥ ३८ ॥

संमन्त्र्येत्थं मन्त्रिमुख्ये प्रयाते
सच्छिष्याभ्यां संप्रयुक्तोपदेशा ।
चक्रे हृष्टा सा निसृष्टार्थदूत्यं
स्पष्टस्नेहात् तत्प्रदिष्टाऽविशिष्टम् ॥ ३९ ॥

कामन्दकीनियोगाद्धात्र्याः पुत्री लवङ्गिका नाम ।
भवनवलभीगवाक्षे निवेशयामास[15] मालतीं बहुशः ॥ ४० ॥

अवलोकिता च माधवमपदेशैः सोपपत्तिकैस्तैस्तैः ।
समचारयदतिचतुरा वद्भवनासन्नरथ्यया बहुशः ॥ ४१ ॥

दृष्ट्वा दृष्ट्वा माधवं मन्त्रिपुत्री
सौभाग्याब्धिं सौधवातायनस्था ।
चित्ते विद्धा चित्तयोनेः पृषत्कै-
र्वारं वारं मोहमुद्रामुवाह ॥ ४२ ॥

14. प्रजधे. 15. निवेशयास.

मकरन्दोद्याने तौ मन्मथयात्रामहोत्सवे सख्यौ ।
अन्योन्यदर्शनामृतमचिन्तितोपनतमन्वभावयताम् ॥ ४३ ॥

अथ नन्ददन्तिकागतां प्रसङ्गतोऽथ लिङ्गिनीम् ।
लवङ्गिकामुखेन सा प्रियस्य संभवादिकम् ॥ ४४ ॥

अभिजनधनविद्यावित्तसौभाग्यपूर्वं
गुणितमथ गुणौघं प्रेयसश्चीवरिण्या[16] ।
सकुतुकमुपकर्ण्य श्रीमती सत्प्रयोगाद्[17]
द्विगुणमयहृदन्तःशल्यमाभङ्गकेन ॥ ४५ ॥

शाकुन्तलादीनितिहासवादान्
प्रस्ताविताननयपरैर्वचोभिः ।
श्रुत्वा तदुत्सङ्गनिवेशिताङ्गी[18]
चिराय चिन्तास्तिमितत्वमाप ॥ ४६ ॥

बकुलकुसुममालां माधवेनाभिनद्धां
विपरचितभागां वल्लभालोकमोहात् ।
सविनयमुपगम्य प्राप्य धात्रेयिका सा
स्तनतटभुवि तस्याः प्राणरक्षामिवाधात् ॥ ४७ ॥

मालत्या स्वविनोदनाय लिखितां तां माधवस्याकृतिम्
धात्रेयी स्वसखीं विहारनिलयां मन्दारिकां प्रापयत् ।
बद्धर्चा कलहंसकेन सुधिया दासेन तस्य स्वयं
तीर्थेन स्फुटमद्य माधवकरं यायादयत्नादिति ॥ ४८ ॥

---

16. श्रीवरिण्या. 17. सप्रयोगाद्वि°. 18. मदुत्स°.

मारूयथा कथयत सुहृदे गरिष्ठा
　मालत्यपाङ्गलहरीहृतधैर्यवृत्ते ।
कस्मा निजप्रतिकृतिं कलहंसकेन
　चित्रार्पिता कमनीयत माधवस्य ॥ ४९ ॥

केनेति माधवतनुर्लिखितेति सख्या
　पृष्टः प्रहृष्टमनसा कलहंसकोऽसौ ।
तस्मै तदागमनमार्गमुवाच युक्त्या
　तल्लेखकं तदभिलेखनतः फलं च ॥ ५० ॥

श्रुत्वाऽथ तत्प्रियसखः मकरन्द ऊचे
　तस्या भवानिव दृढं त्वयि साऽपि रक्ता ।
तत्सङ्गमं प्रति सखे न हि संशयोऽस्ति
　यस्मिन् विधिश्च मदनश्च कृताऽभियोगः ॥ ५१ ॥

अत्रैव चित्रफलके लिख वल्लभां तां
　द्रष्टव्यकान्तिरिह चित्तविलोभनी ते
इत्यर्थित प्रियतमां स युवा लिलेख
　श्लोकं च तत्र दृढतत्प्रणयाग्रदूतम् ॥ ५२ ॥

जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादय
　प्रकृतिमधुरा सन्त्येवान्ये मनो मदयन्ति ये ।
मम तु यदियं याता लोके विलोचनचन्द्रिका
　नयनविषयं जन्मन्येकः स एव महोत्सवः ॥ ५३ ॥

अथ पटुहृदया लवङ्गिका सा
प्रणयिनि शृण्वति सादरं प्रियायाः ।
अकथयदतिविस्तरेण वृत्तं
तदुपहृतस्मरखेदशोचनीयम् ॥ ५९ ॥

मदयन्तिकाऽथ सहबुद्धरक्षिता
शिववन्दनाय शिवमन्दिरं गता ।
नखरायुधेन पथि बाध्यते जवा-
दिति चुक्रुशुः प्रथममाकुला जनाः ॥ ६० ॥

कटुकं तदसौ च निशम्य वचः
क नु सा क नु सेति वदन् निरगात् ।
लतिकाभवनात् प्रियथाऽऽकुलया
स्फुटकौतुकमाशु दृशा स्नपितः ॥ ६१ ॥

नरपतिरुपयातो नन्दनस्याधिवासं
सचिववरगिरं तां तत्त्वमेवावगच्छन् ।
मनसि किल विधातुं नर्ममित्राय तोषं
पितुरदित परोक्षे मालतीं स्वस्य वाचा ॥ ६२ ॥

तत्प्रदानमुपकर्ण्य विवर्णो
माधवस्य परिशंस्य विषादम् ।
आपतन् सरभसं मकरन्द-
स्तां ददर्श मृगराडभियुक्ताम् ॥ ६३ ॥

कन्यादाने न[21] हि नृपतयो लोकवृत्त्या प्रमाणं
मन्वादीनामपि न वचनं मन्महे तत्र मूलम् ।
व्याजोद्गीर्णा नियतमनृता मन्त्रिणश्चापि वाणी
तत् किं मोहं व्रजसि मयि च त्वच्छिवेकोदमायाम् ॥ ७४ ॥

इत्थमाश्वास्य वचनैर्मालतीमातृचोदिता ।
आदाय मालतीं दीनामगात् कामन्दकी गृहात् ॥ ७५ ॥

श्रुत्वा तद्वचनं निराशहृदयो मिथ्यासमाश्वासनं
कामित्वात् पुनराशया कवलितः कांक्षन्नुपायान्तरम् ।
एकाकी मकरन्दमप्यसुसमं मुक्त्वा छलान्माधवः
कार्यं साहसिकैर्नृमांसपणनं कर्तुं श्मशानं ययौ ॥ ७६ ॥

करकलितकृपाणः कुन्तलैरूर्ध्वबद्धै-
र्दृढपरिकरबन्धः श्लिष्टचण्डातकश्रीः ।
दधदितरकरेऽसौ शस्त्रपूतं नृमांसं
व्यरुचदलसुपेतो वीररात्रिविवैस्यम् ॥ ७७ ॥

निर्व्यूढे रजनीमुखे तमसि च प्रौढेऽवगाढे दिशो
मेदस्फीतरुचाङ्कितं हुतभुजामार्चिर्भिरभ्यर्चितम् ।
वेतालीकरतालिकापटुनटत्कूतादिगीताकुलं
कीर्णं जीर्णपिशाचिकाभिरसुना प्रापे श्मशानं पुरः ॥ ७८ ॥

---

21. दानं.

वद्धुपेहि महोत्सवं विदग्ध्याः
सुहृदो मानय दुर्हृदो हतास्ते।
चिरकालमनोरथं तदेत-
न्महय भ्रातृविवाहमङ्गलं ते ॥ ६९ ॥

इति गिरमुपकर्ण्य वर्ण्यमानां
सपदि विवर्णतरौ बभूवतुस्तौ।
शशिरचिकुमुदाकराभिवोभा-
वुषसि सुता सचिवस्य माधवश्च ॥ ७० ॥

अयि शशिमुखि दिष्ट्या वर्धसे भ्रातृवृद्ध्या
नियतमिति वदन्तीं लिङ्गिनीं वन्दमाना।
अधिकमभिवहन्ती नन्दथुं[20] नन्दनस्य
प्रसभमवरजा सा मालतीमालिलिङ्गे ॥ ७१ ॥

मकरन्दमिव स्फुटारविन्दा-
न्मकरन्दान्मदयन्तिका मराली।
परिलुण्ठ्य मनः सपक्षपातात्
प्रियसख्या सह मन्दिरं प्रतस्थे ॥ ७२ ॥

ततो गतायां मदयन्तिकायां
भूरिव्यथां भूरिवसोः कुमारीम्।
म्लानं तथा माधवमप्यवेक्ष्य
कामन्दकी सानुनयं बभाषे ॥ ७३ ॥

20 नन्दथुर्न°

कन्यादाने न[21] हि नृपतयो लोकवृत्त्या प्रमाणं
मन्वादीनामपि न वचनं मन्महे तत्र मूलम् ।
व्याजोद्गीर्णा नियतमनृता मन्त्रिणश्चापि वाणी
तत् किं मोहं भजसि मयि च त्वच्छिवेऽकोपमायाम् ॥ ७४ ॥

इत्यमाश्वास्य वचनैर्मालतीमाश्वासिता ।
आदाय मालतीं दीनामगात् कामन्दकी गृहात् ॥ ७५ ॥

श्रुत्वा तद्वचनं निराशहृदयो मिथ्यासमाश्वासनं
कामित्थात् पुनराशया क्वचित्त काक्षन्नुपायान्तरम् ।
एकाकी मकरन्दमप्यसुसमं मुक्त्वा छलान्माधवः
चार्यं साहसिकैर्नृमांसपणनं कर्तुं श्मशानं ययौ ॥ ७६ ॥

करकलितकृपाणं कुन्तलैरूर्ध्वबद्धै
र्दृढपरिकरबन्धं श्लिष्टचण्डातकश्री ।
दधदितरकरेऽसौ शस्त्रपूतं नृमांसं
व्यरचदलमुपेतो वीररौद्राविवैक्यम् ॥ ७७ ॥

निर्व्यूढे रजनीमुखे तमसि च प्रौढेऽवगाढे दिशो
मेदस्फीतरसाञ्चितं हुतभुजामर्चिर्भिरभ्यर्चितम् ।
वेतालीकरतालिकापटुनटद्भूतादिगीताकुलं
कीर्णं जीर्णपिशाचिकाभिरमुना प्रापे श्मशानं पुरं ॥ ७८ ॥

---

21 दान

सीत्कारैर्भैरवाणां[22] दिशि दिशि हृषितैर्व्याप्नुवानां वृकाणां[23]
फूत्कारैः फेरवाणामतिकटुरटितैरत्कटानां किटीनाम् ।
वेतालीनां च केलीकलितकिलकिलासंकुलैर्हस्ततालैः[24]–
राकीर्णं[25] सर्वतस्तत् क्षणमिव रुरुचे शब्दतन्मात्रमात्रम् ॥ ७९ ॥

कोलाहले तत्र शमं प्रयाते शवामिषास्वादविवादमूले ।
सघोषयामास कृताभिसन्धिः श्मशाननिष्ठान् प्रति भूतवर्गान् ॥८०॥

अशस्त्रपूतनिर्व्याजपुरुषाङ्गोपकल्पितम्[26] ।
विक्रीयते महामांसं गृह्यतां गृह्यतामिति ॥ ८१ ॥

आघोषणामसकृदेवमुदीर्यमाणा–
माम्नायपूतवपुषा द्विजपुङ्गवेन ।
आरण्यं तूर्णमुपजग्मुरमुष्य पश्चा–
दाथर्वणीं श्रुतिमिव स्वयमासुरौघाः ॥८२॥

आचारैर्विविधैरलौकिकविशिरस्वेष्टितैश्चेष्टितै–
रत्यर्थविकटैर्विहारघटनाकोलाहलैर्लोहलैः[27] ।
आनन्दं जुगुप्सितैरनुचितारम्भैश्च सम्भोगकै–
स्तेषामप्य चिरं जहास दयिताविश्लेषदीनोऽपि सन् ॥ ८३ ॥

---

22 सा त्कारैः रवाणां दिशि°　　23 वृकानां
24 कलिकिला　　25 तालैः सर्व°
26 अशस्त्रपूतमव्याजं is the reading in printed eds of the मा म
27 °लाहलैः But लोहलैः appears to be the correct reading it rhymes well with कोलाहलैः of क्षीरस्वामी—उद्दं च यनाशी—अमरक with क्षीरस्वामी s Com Poona Oriental Series no 43 p 244

निःसत्त्वानुपहस्य पूतनगणान् सत्रासमन्तर्हितान्
देवो रुद्र इव स्वयं पितृवने वंभ्रम्यमाणः अमुः ।
निर्विण्णो नितरां करङ्कपटलीरङ्गत्तरङ्गाकुलां
सीमानं पितृकाननस्य कुणपैर्दुष्टां[28] नदीं दृष्टवान् ॥ ८४ ॥

प्राकारेण हिरण्मयेन कलितं माणिक्यरोचिश्छटा-
वालभ्रभ्रमरीचिवीचिपटलस्पष्टस्फुरद्गोपुरम् ।
दूरादायतनं दिवेव ददृशे वीरेण घोरोज्ज्वलं
यत्रास्ते विविधोपहाररसिका काली करालाह्वया ॥ ८५ ॥

अनुसन्ध्यमघोरघण्टनाम्नो
नृकपालाभरणस्य गुरुपशिष्या ।
उपगच्छति मन्त्रसाधनेच्छो-
र्वचसा तस्य कपालकुण्डलाख्या ॥ ८६ ॥

श्रीपर्वतादुपगताविव निर्भयौ तौ
जीवात्मकैर्बलिभिरर्चयतश्च चण्डीम् ।
इत्थं पुरा श्रुतवतः पुरलोकवार्तां
तत् स्थानमेतदिति धीः प्रथतेऽस्य यावत् ॥ ८७ ॥

तावच्च हा कठिन तात नरेन्द्रबुद्धे-
राराधनोपकरणं भवतो जनोऽयम् ।
वध्या विपद्यत इति श्रवसी तुतोद
सन्तप्तसूचिरिव काचिदरुन्तुदा वाक् ॥ ८८ ॥

---

28. °दृष्टनदीं.

श्रुत्वा च किं न्विदमिति श्रुतपूर्वनाम-
सवादत कलुषबुद्धिरनिष्टशङ्की ।
गन्तु ततोमुपमियेष न च क्षमोऽभूत्
सस्तम्भकम्पितगति सलिलाविलाक्ष ॥ ८९ ॥

गत्वा हठात् पुनरपश्यदघोरघण्ट
देव्यर्चनोपकरण ददतीं च शिष्याम् ।
तन्मन्त्रसाधननिधावुपयाचित प्राक्[29]
स्व जीवित च पुरत कृतवध्यचिह्नम् ॥ ९० ॥

बहलघुसृणलिप्ता बद्धबन्धूकमालया
अलिकनिहितलाक्षाबिन्दुमारक्तवस्त्राम् ।
वलयदरिकरस्था बन्धुविश्लेषदु स्था[30]
बलिपशुपदमाप्ता प्रैक्षत प्राणनाथाम् ॥ ९१ ॥

अथ तामन्धुण्डचण्डमुण्डा
कुसुमाद्यैरवतोष्य च स्तवै स्वै ।
अयि दास मनोगत तवेति
त्वरितानूचतुराकुला कुमारीम् ॥ ९२ ॥

प्रिय माधव ! मन्दभाग्ययाऽनया
न मया [31] त्व महित करार्पणात् ।
परलोकगताप्यह त्वया
परिचिन्त्येति रुरोद भामिनी ॥ ९३ ॥

---

29 °दुपयाचिता प्राक
30 दुस्था
31 अनया

अथ मालतीं कुसुमचारुरुचिं
विनिहन्तुमाशु सुकुमारतनुम् ।
असिमाददे ज्वलितमस्तघृणः
कठिनो निदाघनवघर्मरुचिम् ॥ ९४ ॥

सावेगमद्भुतबलः सहसाऽभिपत्य
खड्गं प्रकोष्ठकुलिशेन निरस्य दूरात् ।
निर्भर्त्स्य रोषपरुषैर्वचनैर्नृशंसं
प्राणेश्वरीमभयदः प्रणयी कुदाँके ॥ ९५ ॥

आलोक्य पोतमिव सागरमज्जने द्रा-
गात्मेशमागतमचिन्तितमेव काले ।
आनन्दशोकविषमक्षरदश्रुपूरा[32]
वक्षःस्थलेऽस्य विपुले वनिता पपात ॥ ९६ ॥

आलिङ्ग्य गाढमनुसिक्तमिवामृतौघै-
राश्वास्य तां प्रणयवृष्टिनिभैर्वचोभिः ।
अन्वेषकेष्वपि समर्प्य पितृप्रयुक्ते-[33]
ष्वाहन्तुमप्रतिबलो रिपुमभ्ययासीत् ॥ ९७ ॥

ततस्तयोरप्रतिवार्यवीर्ययो-
रसिद्धयाघातलसत्स्फुलिङ्गयोः[34] ।
बभूव जन्यं प्रतिगर्जतोः क्रुधा
बलीयसोर्द्रोणिगुरुद्रुहोरिव ॥ ९८ ॥

---

32. °विषमक्षर°. 33. °क्तप्रयुक्ते°. 34. असिद्वता°.

गतिश्च्युता[35] सा गगने पुरा कृता
　मतिः[36] प्रनष्टा खलु मन्त्रसिद्धिजा ।
हतस्य पाषण्डपशोर[37]धर्मतो
　महीसुरेन्द्रस्य महः स्म वर्धते ॥ ९९ ॥

अथ सुचिरविमर्दाद्गाढमायस्तमूर्ते-
　रसिवरमपहृत्य ब्रह्मशत्रोः करान्तात् ।
भुवमनुविनिपात्य प्रौढमाहत्य पद्भ्यां
　झटिति रटत एव व्यालुनाद्[38]दुत्तमाङ्गम् ॥ १०० ॥

शीर्षच्छेद्या त्वमपि तदपि स्त्रीवधो मे न युक्तः
　पापे दूरं द्रुतमपसरेत्युज्झिता माधवेन ।
मत्कोपस्य प्रसरमचिराद् द्रक्ष्यसीत्येनमुक्त्वा
　पाषण्डी सा दिवमुदपतद् बाष्पपर्याकुलाक्षी ॥ १०१ ॥

अथ रजनिविरामे सिन्धुपारावगाहा-
　च्छुचिरहणमुपास्य प्रेयसीत्राणतुष्टः ।
नगरमविशदुच्चैर्नन्दनोद्वाहलीला-
　पिशुनमुरजघोष[39]र्व्याप्तदिक्चक्रवालम् ॥ १०२ ॥

ततस्तमवलोकिता भगवतीनियोगाद्रहो
　निवेश्य सुहृदा समं नगरदेवतामन्दिरे ।
उपानयत मालतीं तदभिवन्दनच्छद्मना
　करेणुमधिरोहिता नवविवाहवेषोज्ज्वलाम् ॥ १०३ ॥

---

35. गतिच्युता°.　36 मतिप्रनष्टा.　37. हतस्य...पाण्डवशो°.
38. व्यालुदाद्°.　39. मुरवघोष°.

कैश्चिन्मङ्गल्यगीतिस्तुतिमुखरमुखैः कैश्चिदानन्दनृत्त-
व्यग्रैः कैश्चिच्च तालव्यतिकरचतुरैः कैश्चिदातोद्यनिघ्नैः ।
वारस्त्रीणां कदम्बैर्मणिगणविलसद्भूषणोद्भासिताङ्गै-
र्हस्तिस्कन्धाधिरूढैरजनि निबिडिता राजधानी तदानीम् ॥१०४॥

अरुणकिरणमित्रैरञ्चितैरातपत्रै-
श्चलितकनकदण्डोड्डामरैश्चामरैश्च ।
सुरसरिदभिमृष्टैः केतुपट्टैश्च जुष्टा
कमलकुमुदहंसैर्दीर्घिकेवाद्युतद् द्यौः[40] ॥ १०५ ॥

गवाक्षमार्गेण निरीक्षमाणो
भूरिश्रियं भूरिवसोः कुमार्याः ।
सख्या समं विस्मयमाजगाम
गर्भेश्वरो[41] गर्भगृहे निलीनः ॥ १०६ ॥

अथ वेत्रपाणिनिवहेन दूरतो
विनिवेशितो विहितमण्डलो जनः ।
पुरदेवताभवन[42]गोपुराद्बहिः
करिणीकदम्बकविडम्बिताम्बुदः ॥ १०७ ॥

निषादितायाः करिराजवध्वाः
स्कन्धात् कुमारीमवरोप्य मन्दम् ।
लवङ्गिकादत्तकरावलम्बां
कामन्दकी देवगृहं निनाय ॥ १०८ ॥

40. °द्युतद्यौः. 41. गर्भेश्वरो. 42. परदेवता°.

भुजोरुनेत्रैः प्रसभं स्फुरद्भिः
स दक्षिणैर्दक्षजनाग्रगण्यः ।
आलिङ्गनाऽध्यासनदर्शनोत्कै-
रास्वादयतानन्दमभीष्टलाभम् ॥ १०९ ॥

आपाण्डुशोभामवसन्नगात्रा-
माशाक्षयादाधिभिरर्द्यमानाम् ।
आसेदुषीं हर्षविषादयोगा-
दालोक्य तामाकुलतां स भेजे ॥ ११० ॥

प्रकाश्य सा माधवमन्तरस्थं
तस्योपकण्ठे तरुणीं निवेश्य ।
तत्साध्वसप्रोद्धरणाय वाणीं
कामन्दकी कामदुघा बभाषे ॥ १११ ॥

पुरश्चक्षूरागस्तदनु मनसोऽनन्यपरता
तनुग्लानिर्यस्य त्वयि समभवद्यत्र च तव ।
युवा सोऽयं प्रेयानिह सुवदने मुञ्च जडतां
विधातुर्वैदग्ध्यं विलसतु सकामोऽस्तु मदनः ॥ ११२ ॥

वचनानन्तरे तस्या मकरन्दोऽब्रवीदिमाम् ।
कुलकन्याविरुद्धोयमाचार इति शङ्किताम् ॥ ११३ ॥

त्वं वत्सलेति कथमप्यवलम्बितात्मा
सत्यं जनोऽयमियतो दिवसाननैषीत् ।
आसन्नवल्लभवरप्रणयप्रसाद-
मासाद्यनन्दतु चिराय फलन्तु कामाः ॥ ११४ ॥

इत्युक्तवचने तस्मिंस्तामवादील्लवङ्गिका ।
पितृधीलङ्घनत्रासप्रकटोत्कम्पशालिनीम् ॥ ११५ ॥

पितृवनमहीं निर्विण्णस्तां[43] पिशाचनिशाचर-
प्रमथनिबिडां बभ्रामैकः प्रकाशितसाहसः ।
पतितमवधीन्[44] पाषण्डाख्यं च कृष्णचतुर्दशी-
रजनिसमये तस्यालोकान् सखी मम कम्पिता ॥ ११६ ॥

श्रुत्वा तेषामिति बहुविधान् साहसिक्योपदेशान्
बाष्पोत्पीडस्थगितनयनद्योतितान्तःप्रसादा ।
बन्धुद्वेषप्रतिकृतिभिया बद्धरोमाञ्चकम्पा
लिम्पन्तीव प्रणयसुधया लिङ्गिनीमालिलिङ्गे ॥ ११७ ॥

तातप्रीतिप्रचयपिशुनैस्तामवस्थाप्य वाक्यैः
पाणौ तन्वी विकसितमुखीं पद्मवाभे गृहीत्वा ।
सख्युः सख्या अपि खलु तयोः सन्निधौ हर्षभाजा
वत्सेत्युक्त्वा पितृसवयसा माधवः संबभाषे ॥ ११८ ॥

एवं भूरिवसोरपत्यमथवा प्राणा बहिर्वर्तिनः
सामन्तोत्करशेखरीकृतपदद्वन्द्वस्य मन्त्रिप्रभोः ।
अस्माकं मनसो यदिष्टमथवा स्पष्टं समाधेः फलं
धात्रा चित्तभुवा मयाद्य भवते पित्राप्यसौ दीयते ॥ ११९ ॥

प्राजापत्यो विवाहोऽयं गान्धर्वेणोपबृंहितः ।
इति द्योतयितुं भूयो दम्पती तौ जगाद सा ॥ १२० ॥

43. त्वा.　　44. पतितमवधीः

प्रेयो[45] मित्रं बन्धुता वा समग्रा
सर्वे कामाः संपदो[46] जीवितं वा ।
स्त्रीणां भर्ता धर्मदाराश्च पुंसा-
मित्यन्योन्यं वत्सयोर्ज्ञातमस्तु ॥ १२१ ॥

इत्युक्तौ तौ महाभागौ मालतीमाधवावुभौ
प्रीत्या जगृहतुस्तस्यास्तां वाणीं धर्मगर्भिणीम् ॥ १२२ ॥

पुनश्च माधवं प्रोचे पितृसब्रह्मचारिणी
बाष्पायमाणे बिभ्राणा वात्सल्यातिशयाद् दृशौ ॥ १२३ ॥

परिणतिरमणीयाः प्रीतयस्त्वद्विधाना-
महमपि तव मान्या हेतुभिस्तैश्च तैश्च ।
तदिह सुवदनायां तात मत्तः परस्मात्
परिचयकरुणायाः सर्वथा मा विरंसीः ॥ १२४ ॥

इति तामनुशोचतीमवोच-
न्मकरन्दो मकरन्दवर्षि वाक्यम् ।
मिथुने त्रपया गृहीतमौने
मनसा तद्गुणितीमुपासमाने ॥ १२५ ॥

चरणाम्बुजयोस्तवाम्ब सेवा
फलिता नः प्रणतार्थकल्पवल्ली ।
तदिदं सचिवस्य तोकरत्नं
सुहृदे भूषणमर्पितं त्वयाद्य ॥ १२६ ॥

---

45. प्रभो. 46 Printed eds. of the मा. मा. read-शेवधिर्जी°.

उभयोरपि लोकयो: सुमित्र
सह धर्मं चरतोस्त्वयोपदिष्टम् ।
गृहिणीगृहिणोर्गृहानुकूल्या
दनयोर्हस्तगतो ननु त्रिवर्गः ॥ १२७ ॥

आढ्यान्वयेति नयनोत्सवकारिणीति
निर्व्यूढसौहृदभरेति गुणोच्चलेति ।
एकैकमेव हि वशीकरणं गरीयो
युष्माकमेवमियमित्यथ किं ब्रवीमि ॥ १२८ ॥

इति ब्रुवाणं मकरन्दमूचे
कामन्दकी कार्यविशेषदक्षा ।
त्वं मालतीवेषधरोऽभ्युपेहि
कर्तुं विवाहं मदयन्तिकायाः ॥ १२९ ॥

चूडामणिप्रभृतिकं चरणाङ्गुलीय-
पर्यन्तमाभरणजातमिदं गृहाण ।
एतद् दुकूलयुगलं च शुचीत्र माला-
श्चन्द्रातपद्युतिसमद्युति लेपनं च ॥ १३० ॥

इत्युक्त्वा सा प्रतीहारीहस्तात् प्रोच्चमदापयत् ।
सोऽपि तत् सर्वमादाय मालतीभूमिकां दधौ ॥ १३१ ॥

मालतीद्वयमवेक्ष्य तेऽहसन्
माधवप्रभृतयः सविस्मयाः ।
सङ्कटं न सुहृदो व्यचिन्तयन्
सिद्धया नियमितस्य माधवः ॥ १३२ ॥

अथ माधवमभ्यधाच्च पूज्या
स भवान् पश्चिमतो विहारिकायाः ।
प्रियया सहितः प्रयातु धीमान्
महदुद्यानमपह्नुतार्कतापम् ॥ १३३ ॥

गाढोत्कण्ठकठोरकेरलवधूगण्डाच्छपाण्डुच्छदै-
स्ताम्बुलीपटलैः पिनद्धफलितव्यानम्रपूगद्रुमाः ।
कक्कोलीफलजग्धिमुग्धविकिरव्याहारिणस्तद्भुवो-
भागाः प्रेङ्खितमातुलुङ्गवृतयः प्रेयो विधास्यन्ति वाम् ॥१३४॥

तत्रैव तावत् स्थातव्यं त्वया दयितया सह
सखा ते यावदायाति गृहीत्वा मदयन्तिकाम् ॥ १३५ ॥

इत्यूचुषी सा मकरन्दमार्या
लवङ्गिकादत्तकरं गृहीत्वा ।
स्कन्धं समारोप्य करेणुकाया
विवाहलीलाविधये प्रतस्थे ॥ १३६ ॥

मालत्या सममथ माधवो मनीषी
संप्राप्तस्तदुपवनं विहारिकायाः ।
कान्तायाः करमयमग्रहीत् प्रवालं
भङ्गल्यं सुचिरमनोरथद्रुमस्य ॥ १३७ ॥

विलासिनीं व्रीडयतीं[48] विलोभयन्
विदग्धमुग्धैरवलोकनोदितैः ।
विहारिकोद्यानविहारमन्दिरे[49]
विभुः कृतार्थो विजहार माधवः ॥ १३८ ॥

---

47. तम्बोली. 48. व्रीलयतीं. 49. विहारिकोद्या न°.

आलोलैरलकैरपहृतसुरभीमाविस्फुरत्कुण्डला
माश्लिष्टामवगुण्ठनांशुकपटेनाध्यानचर्चारसाम् ।
आकल्पैर्नवरत्नकल्पघटितैरर्चिभिराच्छादिता
मानिन्ये पितुरालय भगवती मायामयी[50] मालतीम् ॥ १३९ ॥

मत्तैर्हस्तिभिरर्गिता हयकुलैः समन्ततो मर्दिता
पादातैः समधिष्ठिता सरभसैर्दावारिकैर्घट्टिता ।
द्वारे भूरिविसोमहोत्सवधुरातात्पर्यपर्याकुला
रेजे निष्क्रमणप्रवेशविधयो प्रापु पर प्राणिन ॥ १४० ॥

उद्गतमणितोरणं नवविचित्रचित्रोज्ज्वल
दुकूलपटपट्टिकारचितचारुचन्द्रोदयम्[51] ।
विशेषपरिभूषितं परिजनैः परिद्योतितं
विमानमिव वैबुधं निररचे वधूमन्दिरम् ॥ १४१ ॥

अथ नरपति [52] पद्मावत्याः प्रकाशितसौहृदो
निजविभवतो रत्नाकल्पैः प्रसाध्य च नन्दनम् ।[53]
करिकुलपते स्कन्धे चारोप्य वाद्यशतस्वनै-
र्बधिरितदिशा सद्य[54] सम्बन्धिनो गृहमानयत् ॥ १४२ ॥

वध्वा[55] सद्म प्रविशति वरे वानराभे मुनीन्द्रे
शेषु केचिन् तमतिचपलं भूपमेके निनिन्दु ।
अन्ये कन्यापितरमपरे भागधेयं तदीयं
नानावृत्तैर्नगरगृहिणा नन्दनोऽभूद्विवर्ण ॥ १४३ ॥

---

50 मायामया 51 पटि चारु° 52 नृपतिरिमा°
53 नन्दनम् 54 दिग्भरर्त्त बन्धिना Another emendation would be दिग्भ्यः 55 वध्वामद्म°

मधुरवचसि बाले माधवे मन्मथाभे
जयति गुणनिधाने श्रीमति ख्यातवंशे ।
परमपरमयोग्यं प्रोचता[६] या कवीतु
मतिरहह किमन्धा मालतीमान्यवानाम् ॥ १४४ ॥

मरणमपि वरं यत्क्लेपजं मानसार्तें[११]
नैतु परिणयलक्ष्मीर्वीदर्शैर्नित्यमल्पम् ।
किमपरमभियुंक्ते यस्तु सौम्यं कृतान्तः
"किसलयमिव धत्तां केवलं दग्धुरम' (?) ॥ १४५ ॥

हृदयमतिकठोरं मालतीमातुरित्थं
दुहितरमथ मग्नां या हि पश्यन्त्युदास्ते ।
ऋजुमतिरथवा सा किं वराकी विधत्तां
पितरि दुहितृरत्नं क्वाऽपि विक्रेतुकामे ॥ १४६ ॥

लवङ्गिकाद्या ललनाः प्रहासान्
यान् यानकुर्वन् मकरन्दतुष्टाः ।
तांस्ताश्चदात्मा तरलः स्मरार्तः
प्राबुद्ध सर्वान् प्रणयप्रयोगान् ॥ १४९ ॥

उपनीतमसौ पुरोधसा
मकरन्दस्य स पाणिमग्रहीत् ।
प्रचुराज्यसमिद्धपावक-
स्फुटधूमाकुलसाश्रुलोचनः ॥ १५० ॥

पुलकतिलकितप्ररूढकम्प-
श्रमजलशीकरकोरकायिताङ्गः ।
प्रकटितविकृतिः [61]स्मरेण वृद्धः
परिजहसे परितः प्रियासखीभिः ॥ १५१ ॥

परिणीय मनोरथप्रियां
परिवारेण लवङ्गिकादिभिः ।
निजवेश्म निनाय निर्वृतः
प्रतियातां मदयन्तिकादिभिः ॥ १५२ ॥

वधूवरौ वासगृहं निवेश्य
वधूं च धर्म्यैरनुशिष्य वाक्यैः ।
आमन्त्र्य जामातरमात्तपूजा
कामन्दकी स्वावसथं जगाम ॥ १५३ ॥

61. विकृति स्मरेण.

मधुरवचसि वाले माधवे मन्मथाभे
जयति गुणनिधाने श्रीमति ख्यातवंशे ।
वरमपरमयोग्यं प्रोद्यता[56] या वरीतुं
मतिरहह किमन्धा मालतीबान्धवानाम् ॥ १४४ ॥

मरणमपि वरं यद्रूपजं मानसार्ते-[57]
र्नतु परिणयलक्ष्मीरीदृशैर्नित्यशल्यम् ।
किमपरमभियुंक्ते यस्तु सौम्यं कृतान्तः
[58]किसलयमिव धत्तां केवल दग्धुकामः (?) ॥ १४५ ॥

हृदयमतिकठोरं मालतीमातुरित्थं
दुहितरमथ मग्नां या हि पश्यन्त्युदास्ते ।
ऋजुमतिरथवा सा किं वराकी विधत्तां
पितरि दुहितृरत्नं क्वाऽपि विक्रेतुकामे ॥ १४६ ॥

इत्थं सन्तप्तनाराचसवर्णाः कर्णरन्ध्रयोः[59] ।
शृण्वन् वाच• पुरस्त्रीणां जामाताऽभ्यन्तरं ययौ ॥ १४७ ॥

अधितिष्ठति लोकसत्क्रियार्थं[60]
नृपतौ भूरिवसौ च बाह्यकक्ष्याम् ।
प्रतिहारनिषिद्धबन्धुवर्गः
प्रययौ कौतुकमन्दिरं स मन्दः ॥ १४८ ॥

56. प्रोद्यतानां वरीत 57. मानसा(न्तो)र्न. 58. किसलय(मपि)मिव.
59 रन्ध्रयोःशृण्वन्. 60. लोकसत्क्रियायाम्°

लवङ्गिकाद्या ललनाः प्रहासान्
यान् याननुर्वन् मकरन्दनुन्नाः ।
तांस्ताञ्जडात्मा तरलः स्मरार्तैः
प्राबुद्ध सर्वान् प्रणयप्रयोगान् ॥ १४९ ॥

उपनीतमसौ पुरोधसा
मकरन्दस्य स पाणिमग्रहीत् ।
प्रचुराज्यसमिद्धपावक-
स्फुटधूमाकुलसाश्रुलोचनः ॥ १५० ॥

पुलकतिलकितप्ररूढकम्प-
श्रमजलशीकरकोरकायिताङ्गः ।
प्रकटितविकृतिः [61]स्मरेण वृद्धः
परिजहसे परितः प्रियासखीभिः ॥ १५१ ॥

परिणीय मनोरथप्रियां
परिवारेण लवङ्गिकादिभिः ।
निजवेश्म निनाय निर्वृतः
प्रतियातां मदयन्तिकादिभिः ॥ १५२ ॥

वधूवरौ वासगृहं निवेश्य
वधूं च धर्म्यैरनुशिष्य वाक्यैः ।
आमन्त्र्य जामातरमात्तपूजा
कामन्दकी स्वावसथं जगाम ॥ १५३ ॥

---

61. विकृति स्मरेण.

परिचुम्बितुमाननाम्बुजं तत्
 परिरब्धुं च दृढं पयोधरौ वा ।
तरसा निपतन् प्रविश्य पङ्कयां
 मकरन्देन महीतले निरासे ॥ १५४ ॥

कौमारे यदि कुलटामिमां[62] स्पृशेयं
 गच्छेयं गतिमधमां शपे गुरुभ्य. ।
इत्युक्त्वा स तु कुपितो विलक्षचेता
 निर्यात' प्रहृदितदुर्मुखो निकेतान् ॥ १५५ ॥

प्रसङ्गतोऽथ प्रियबुद्धरक्षिता[63]
 पतिद्विषं मत्सय[64] मालतीमिति ।
समानयत् तां मदयन्तिकां शनै-
 र्नृपाप्रहृष्टस्य विदस्य सन्निधिम् ॥ १५६ ॥

लवङ्गिकाऽऽह तां सुप्तां प्रबोधयितुमुद्यतां ।
चिरमुद्वेजिता भर्त्रा क्षण निद्रात्वसाविति ॥ १५७ ॥

तव प्रतीपं हि लवङ्गिके वच[65]
 तथैव गाढं मम कोपितोऽग्रजः ।
सहासिकायां[66] परभागया[67] स्त्रिया
 रतिर्भुजंग्येव रह. कुतो नृणाम् ॥ १५८ ॥

---

62 कुल्दा॰ 63 प्रसगतोऽथ बुद्ध॰. 64 मत्सम॰
65 लवगिके च तथैव 66 सहाऽस्ति का वा ॥ perhaps better than सहासिकाया. आसिका, sitting–Apte's Prac Sk Eng Dic
67. परभागया.

ननु प्रवादो नगरे विजृम्भते
स[68] मालतीमाधवयोर्द्वयोरिह[69] ।
इतीममाकर्ण्य विशङ्कितो गुरु-
र्वचोभिरेनामनुनोदरुन्तुदैः[70] ॥ १५९ ॥

मयापि दृष्टं ननु शङ्करालये
परस्परं प्रेम परार्घ्यमेतयोः ।
प्रयाणमन्यच्च मयाधुना स्मृतं
सुनिश्चितं कृष्णचतुर्दशीदिने ॥ १६० ॥

तस्मिन् दिने मम तरक्षुवशं गताया
प्राणप्रदात्तरि चिरप्रतिपन्नसंज्ञे ।
दिष्ट्याऽभिवर्धितवती दयितं सखी ते
तेनार्चिता च हृदयेन च जीवितेन ॥ १६१ ॥

इति तां ब्रुवती स्मराकुला-
मवतीर्णां स्वमनीषिते स्थले ।
स्मयमानमुखी लवङ्गिका
मकृतं प्रस्मरयन्त्यभाषत ॥ १६२ ॥

कोयं जनः कुवलयाक्षि कुतूहलं न-
स्तत्कथ्यतामिति लवङ्गिकयाऽनुबद्धा[71] ।
प्राह स्म सस्मितमुखी स्मर तं स्मराभं
नाहं क्षणेक्षितममुं कलयामि नाम्ना ॥ १६३ ॥

---

68. न. 69. द्वयोरिव. 70 मनुनोदरु°. 71. नुबद्ध:°

प्रशिथिलकचबन्धा प्रस्खलन्तीं पतन्तीं
प्रबलभयविहस्ता[72] भृत्यवर्गैर्निरस्ताम् ।
[73]मृदुमतिरनुपाधि प्राप्य यो मक्षु दत्वा
मृगपतिबलिमस्मै मृत्यवे मामुदस्थात्[74] ॥ १६४ ॥

इत्युक्त्वा विरता यालामानभापे लवङ्गिका ।
[75]मयाऽधुना स्मृत श्रीमान् मकरन्दो ह्यसावितिः ॥ १६५ ॥

प्रियाभिधानश्रवणामृतेन
प्रमोदमाना पुलकाचिताङ्गीम् ।
परामृशन्ती परिहासपूर्वं
लवङ्गिका ता ललित ललाप ॥ १६६ ॥

धय तथा नाम यथात्थ किं वदा-
न्यय[76] त्वकस्माद्विकल कथान्तरे ।
कदम्बगोलाकृतिमाश्रित कथ
विशुद्धमुग्ध कुलकन्यकाजन ॥ १६७ ॥

अनुप्रविष्टा किल बुद्धरक्षिता
जगाद ता जर्जरितत्रपा शनै ।
प्रकाशिता स्मो वयमञ्जसाऽनया
प्ररूढविश्रम्भकथाभिरास्महे ॥ १६८ ॥

---

72 °विहस्ताङ्कृय° 73 स्मृतिमृदुमति° 74 °मुदस्थाम् । ददस्थान् ।s थ तर्भावितण्यर्थं, उदतिष्ठिपद् इत्यथ । 75 ममाधुना° 76 °न्यहं

प्रेरिता प्रियसख्येत्थं प्रेमविश्रम्भगर्भितम् ।
मकरन्दार्पितां ताभ्यां स्मरार्ति स्वामवर्णयत् ॥ १६९ ॥

दयितावदनारविन्दवान्तं
मकरन्दो मकरन्दमालिहानः[77] ।
मधुलेह इवोन्मदिष्णुरन्चै-
र्मधुरिम्णा न स तृप्तिमाससाद ॥ १७० ॥

अथ तामुभे शपथपूर्वमूचतु-
र्यदि दैवतस्तव समीपमेत्य सः ।
तरसा महीप्यति करं स्मरातुरः
प्रतिपत्तिरत्र[78] तव का प्रकाश्यताम् ॥ १७१ ॥

निश्वस्य दीर्घमथ सा निभृतं जगाद[79]
का वाऽहमस्य खलु तस्य कलेवरस्य ।
तेनैव रूढगुणगौरवमात्मदेहं
प्रत्यर्प्य यत्निरुपयोगमपि प्रतीष्टम् ॥ १७२ ॥

इति तद्वचनं निशम्य मुदा
परिरभ्य ननन्दतुरिन्दुमुखीम् ।
स्मर वाचमिमामिति नीतिपरे
दृढतामपि निन्यतुरुत्तमुभे ॥ १७३ ॥

77. °मालिहानम् 78 °रम°. 79 जगाम.

तां चिरायितमिति प्रलपन्तीं
जापितः किमपि नाटितबोधः ।
न्यस्य दूरमवकुण्ठनमाराद्
अग्रहीन् करतले मकरन्दः ॥ १७४ ॥

मालतीमनभिवीक्ष्य मानिनी
माधवीव मलयानिलाहृता ।
साध्वसेन तरलत्रपावशा-
न्मन्दहासकुसुमं व्यचीकसत् ॥ १७५ ॥

गुरुजनपरिशङ्कातङ्कसङ्कोचिनीं तां
वरगुणपरिणाहान्वर्णयन्त्यौ[80] वचोभिः ।
स्मर सखि गिरमुक्तामद्य चेति ब्रुवाणे
निजमनसि वयस्ये स्थापयामासतुस्ते ॥ १७६ ॥

उद्वाहोत्सवसङ्कुलाऽखिलजनादुद्भ्रान्तदौवारिकात्
पक्षद्वारपथेन नन्दनगृहान्निर्गत्य कान्तां हरन् ।
प्रागिन्दोरुदयात् तमोभरमिलत्कालेयधूपोच्चयां
वीथीं प्राप विलासिपौरमदिरागोष्ठीभिरामोदिताम् ॥ १७७ ॥

अविरलतरदीपत्रासितध्वान्तमारा-[81]
दतिपटुपटहौघध्वानसंपूरिताशम् ।
अनिभृतगति कन्यारत्नहर्तुः पुरस्ताद्
अनिलनिभमनीकं रक्षिणामाविरासीत् ॥ १७८ ॥

---

80. परिणाहावर्ण°. 81. °त्रासित°.

मालतीवेषसंच्छन्नं हरन्तं मदयन्तिकाम् ।
विदित्वा मकरन्दं ते जजल्पुः पुरराक्षिण. ॥ १७९ ॥

मैथिलीमिव पुलस्त्यनन्दनो
नन्दनस्य भगिनीं हरत्यसौ ।
नन्दयोरिव (?) नरेन्द्रमन्त्रिणोः
संदधाति परमं पराभवम् ॥ १८० ॥

असौ पद्मालतिवेषधारी[82]
प्रतारयन नन्दनमार्यबुद्धिम्[83] ।
महात्मनो भूरिवसोः समक्ष-
महारयत् तामपि माधवेन ॥ १८१ ॥

वध्यतां वध्यतामेष च्छिद्यतां भिद्यतामिति ।
अभ्ययुञ्जत ते वीरं पञ्चास्यमिव कुञ्जरा ॥ १८२ ॥

चरितं चरितुं प्रियस्य सख्यु
कलहंसः प्रहितोऽथ माधवेन ।
महिला परिगृह्य संकुलेऽस्मिन्
सहसा माधवसन्निधिं निनाय ॥ १८३ ॥

मदयन्तिकां सहचरीद्वयान्वितां
पुरतो विलोक्य सहसैव मालती ।
अथ दिष्टिवृद्धिवचसाऽधिनोत् प्रियं
वकुलावलीविहितपारितोषिका ॥ १८४ ॥

82. Both the forms, मालता and मालति are noted in the Dic. Here मालति is used for the usual मालती, obviously for the sake of metre. 83 प्रतापन°

अथ निजसुहृदो निशम्य वृत्त
प्रियतमया प्रणयान्निवार्यमाण ।
सरभसमभिधात्र्य[84] तत्समीप
न्यविशत दोर्नल्धूतमार्गलोक ॥ १८५ ॥

कलकलमुपकर्ण्य कर्णतोद
किमिदमिति प्रतिहारमाशु पृष्ट्वा ।
तदुदितमकरन्दवृत्तवृत्त
परिकुपितो यत्नमादिशन्नरेन्द्र ॥ १८६ ॥

ततो विशदचन्द्रिकाभरपटीरपङ्काङ्किता
समुन्मिषिततारकाकुसुमकोरकालङ्कृताम् ।
दिदृक्षुरिव[85] तद्रण दिवमुपागतश्चन्द्रमा
समृद्धनिजमण्डल सपदि चन्द्रशाला नृप ॥ १८७ ॥

तत प्रवृत्ते तयोरतिभयङ्कर सङ्गर
पुरातनमुनी द्वयोर्बदरिकामिवाध्यूषुषो[86] ।
विमुक्तविविधायुधक्षयविषण्णडम्भोद्भव
सम बहुतरैर्बले समरकेलिकौतूहल ॥ १८८ ॥

पदाघातै काश्चित् कतिचिदद्यैर्वाहुहननै
प्रकोष्ठाग्रै काश्चित् कतिचन घनैरूरुघटनै ।
असङ्गादाच्छिन्नै कतिचन तदीयै प्रहरणै
भटमन्यान् सैन्यान् भयतरलता निन्यतुरुभौ ॥ १८९ ॥

---

84. °मभिधात्र्य°   85 दिदृक्षुरधिक रण   85A पुरातन
86 °मिवाध्यूषषो

प्रहरणममुचन् प्रपेतुर्धरण्यां दिशो दुद्रुवुः
क्षतमथमवमन् विलेपुः सशोकं मुमूर्छुश्चिरम् ।
शरणमुपययुस्तवास्मीति रेटुर्जहुर्जीवितं
प्रतिभटपुरुषा रुषा मोहिताभ्यामुमाभ्यां क्षताः ॥ १९० ॥

अथ नरपतिर्ज्योत्स्नाजालैरनर्गलनिर्गमै-
र्दिन इव[87] च निस्पष्टं दृष्ट्वा विचेष्टितमेतयोः ।
मुदितहृदयो[88] वीरश्लाघी निवार्य बलान्युभौ
निजसचिवयोरग्रे [89]द्वाःस्थैः स्वसन्निधिमानयत् ॥ १९१ ॥

सूर्याचन्द्रमसाविव द्युतिभरैर्दस्राविवाकारतः[90]
स्थित्या मेरुहिमालयाविव धिया दैत्यामरेज्याविव ।
दृष्ट्वा तावुपजातविस्मयरसः श्रुत्वाऽभिजात्यं ततः
प्रोचे मन्त्रिवरौ वरौ सुचरितौ लब्धौ भवद्भ्यामिति ॥१९२॥

वैलक्ष्यात्तौ पुनरपि निजौ मन्त्रिणौ चाऽप्रसन्नौ
ज्ञात्वा वाक्यैः प्रणयसरसैर्भूयसा सान्त्वयित्वा ।
सत्कृत्यैतावपि गुणगणे दर्शयन् पक्षपातं
प्रायादन्तःपुरमथ च तौ जग्मतुः स्वं निकेतम् ॥ १९३ ॥

अग्रहीद् गुणमस्माकमपराधे महत्यपि ।
अहो सौजन्यसर्वस्वसंकेतसदनं नृपः ॥ १९४ ॥

---

87. इव विस्पष्टं. 88. मुदितहृदयवीर°. 89 द्वारस्थस्सन्निधि°.
90. दस्रैरिवा°.

इति शिरसा बहुमन्यमानो
जगाद मित्र पथि दंवरातिः ।
प्रियासमक्ष हरणप्रवृत्ति
श्रोष्यामि सख्या मदयन्तिकायाः ॥ १९५ ॥

कथयति त्वयि नरिभवमालती-
परिचरोन्कटाक्षपराहतम्[11] ।
वदनपङ्कजमुच्छ्वसितश्रवा
स्तिमितदृष्टि सखी नमयिष्यति ॥ १९६ ॥

इति मनोरथमुद्धतमुद्वहन्
न खलु यावदसौ गृहमाविशन् ।
समरतन्त्रनियुक्तमना क्षण
किमपि तावदवारिथव मालती ॥ १९७ ॥

अन्तरेऽत्र विपरानुसारिणी
पूर्ववैरपरिहारकाङ्क्षया ।
भैरवीव पुरतो मृगीदृश
प्रत्यदृश्यत कपालकुण्डला ॥ १९८ ॥

मम गुरुरभिजघ्ने माधवेन त्वदर्थे
तदहमपि तवासैस्तस्य[12] कुर्वे निशापम् ।
उपचितदृढवैरा साऽहमेकस्य हेतो
रुभयमुरनिबद्धा गाढमुत्सादयामि ॥ १९९ ॥

---

91 वलाहक 92 तदहमिति वितासैस्तस्य

त्वद्वत्सलः क नु तपस्विजनस्य हन्ता
कन्याविटः पतिरसौ परिरक्षतु त्वाम् ।
श्येनावपातचकिता नववर्तिकेव[93]
किं चेष्टसे ननु चिरात् कवलीकृतासि ॥ २०० ॥

इति संतर्ज्य तां बालां बलादुत्क्षिप्य खेचरी ।
क्रन्दन्तीमार्यपुत्रेति श्रीपर्वतमुपानयत् ॥ २०१ ॥

कवलयितुं ततः शशिमुखीं धृतशूलवरा
प्रकटितदंष्ट्रया शशिकलामिव राहुतनुः ।
प्रसभमियेष सा [94]तदवलोक्य रुरोद भृशं
भगवति मामवेति दुहिता बत भूरिवसोः ॥ २०२ ॥

आक्रन्दनं भगवतीति मुहुर्मुहुस्तन्
कामंदकीति च निशम्य समीपसंस्था ।
सौदामिनी द्रुतमुपेत्य ददर्श बालां
बाष्पैः समं निपतितां वनदेवतानाम् ॥ २०३ ॥

निर्भर्त्स्य वत्सलतरा पिशिताशनां तां[95]
दृष्ट्योर्द्वयेन कुचयोश्च पयः क्षरन्ती ।
आश्वास्य वाग्भिरधिरोप्य निजाङ्कशय्यां
स्वीयं निनाय भवनं श्रुतपूर्ववृत्ता ॥ २०४ ॥

---

93. Vide जगद्धर's Com नववर्तिकेत्यपि पाठ
94. स तानवलोक्य.
95. पिशिताशनानां.

अथाविवेशोपवनं स माधवः
स्फुरद्भिरङ्गैः परिरम्भलम्पटैः ।
दिदृक्षमाणस्त्वरितेन चेतसा
जयश्रियं मूर्तिमतीमिव प्रियाम् ॥ २०५ ॥

भुजेन वामेन समं परिस्फुरत्
प्रकाशयन् [96]प्राणसमामपेयुषीम् ।
उपेयुषस्तस्य विहारदीर्घिका-
मदक्षिणं चक्षुरभूददक्षिणम् ॥ २०६ ॥

ततो गिरं मालति मालतीति
शुश्राव दूरान्मदयन्तिकायाः ।
लवङ्गिकायाश्च विषादभाजो-
रन्वेषयन्त्योरभितो वयस्याम् ॥ २०७ ॥

क्व नु मालती क्व नु कुलस्य भूषणं
क्व नु मे प्रिया क्व नु मदीयजीवितम् ।
क्व नु मद्विलोचनचकोरचन्द्रिका
क्व नु तद् गृहीतममृतं भवाम्बुधेः ॥ २०८ ॥

[97]अनुमितमनिमित्तैश्चेतसा शंकितं प्राक्
प्रकटमिव भवत्योरद्य वाचामशक्त्या[98] ।
व्यसनमुपगतं मे निष्प्रतीकारमेतद्
गलति न च कठोरं जीवितं हा हतोऽस्मि ॥ २०९ ॥

96 प्राणसमानवीयमीम्. 97 अनुमितिमनुमित्तै°. 98. वाचादशक्त्या

अयि सखे मकरन्द निरूप्यतां
प्रियसखी तव कुत्र गता भवेत्।
भगवतीभवने यदि युज्यते
न पुनरत्र गमिष्यति सैकिका ॥ २१० ॥

इत्थं सखीभिरनुयायिभिराप्तवर्गै-
रन्वेषयन्नुपवने भवने वने च।
नापश्यदुत्सुकमना दयितां यदाऽसौ
संमूर्छितो भुवि तदा न्यपतन्निराशः ॥ २११ ॥

संज्ञामवाप्य मकरन्दसुतप्रयत्ना-
दभ्युत्थितः पुनरवेक्ष्य जगत् स शून्यम्।
क्रीडां विहाय विललाप तथा विलासी
श्रुत्वा यथा दृषदपि द्रवतां प्रपेदे ॥ ॥ २१२ ॥

यः पूर्वं स्पृहणीयतामुपगतो भुक्तः समं कान्तया
तं देशं परिहृत्य हृन्नयनयोः सन्तापसन्तानदम्।
निर्विण्णो हृदये सुनिर्घृण इव त्यक्त्वा स्वबन्धून् सुहृद्-
द्रोणीशैलवनं सुपावनमगात् सख्या समं माधवः ॥ २१३ ॥

तत्रोन्मादवशां दशामुपगतस्तस्याः प्रवृत्तिं वने
पृच्छंस्तत्र मृगान् खगान् विटपिनो भृङ्गान् भुजङ्गानपि।
नष्टोऽयं परिहास इत्यपि वदन् कान्ते त्वमाप्ता मये-
त्यालिङ्गन् दयितां मनोरथमयीं प्राणान् कथंचिद् दधौ ॥ २१४ ॥

अथाविवेशोपवनं स माधवः
   स्फुरद्भिरङ्गैः परिरम्भलम्पटैः ।
दिदृक्षमाणस्त्वरितेन चेतसा
   जयश्रियं मूर्तिमतीमिव प्रियाम् ॥ २०५ ॥

भुजेन वामेन समं परिस्फुरत्
   प्रकाशयत् [96]प्राणसमामपेयुषीम् ।
उपेयुषस्तस्य विहारदीर्घिका-
   मङ्गिणं चक्षुरभूद्दक्षिणम् ॥ २०६ ॥

ततो गिर मालति मालतीति
   शुश्राव दूरान्मदयन्तिकायाः ।
लवङ्गिकायाश्च विपादभाजो-
   रन्वेषयन्त्योरभितो वयस्याम् ॥ २०७ ॥

क नु मालती क नु कुलस्य भूपणं
   क नु मे प्रिया क नु मदीयजीवितम् ।
क नु मद्विलोचनचकोरचन्द्रिका
   क नु तद् गृहीतममृतं भवाम्बुधे ॥ २०८ ॥

[97]अनुमितमनिमित्तैश्चेतसा शंकितं प्राक्
   प्रकटमिव भवत्योरद्य वाचामशक्त्या[98] ।
व्यसनमुपगतं मे निष्प्रतीकारमेतद्
   गलति न च कठोरं जीवितं हा हतोऽस्मि ॥ २०९

96 प्राणसमानवीयसीम् 97 अनुमितिमनुमित्तै° 98 वाचाद

पाथोदाना पथि परिचिते पावनैर्गन्धवाहै-
र्मन्दाकिन्या पयसि लुठितैर्मन्दमासेव्यमाना।
पद्मावत्याः परिसरमगान्माधवस्यात्र वृत्तं
श्रुत्वा प्रायाद् वनभुवमसौ यत्र मित्रानुयातः ॥ २२० ॥

दिवि स्थिताऽवेक्षत मूर्च्छितं स
भर्तुं च रुष्टं मकरन्दमार्त्यो।
अम्भोभिराश्वासयदभ्रियैस्त
न्यवर्तयत् तत्सुहृदं च मृत्योः ॥ २२१ ॥

अथ च बकुलमाला माधवाय प्रदाय
प्रियमपि विनिवेद्य प्रेयसीवृत्तमस्मै।
गगनमुदपतत् सा विद्यया नन्दयन्ती
रसमिव धरणिस्थं भानवीरश्मिमाला ॥ २२२ ॥

श्रीपर्वतं लघुतया गमितेन तेन
सञ्जीननौषधिरवेक्ष्यत जीवितेशा।
आवेगतस्तमवलोक्य पपात दूरा
दाप्लुत्य साऽपि हृदये हृदयेश्वरस्य ॥ २२३ ॥

परस्परं तौ परिरभ्य दुःखिता
वचिन्तितासादितदर्शनोत्सवौ।
विमुक्तकण्ठं चिरमश्रु वर्षता
विलीयमानाविव शोकवह्निना ॥ २२४ ॥

आर्तो भूरिवसुर्निशम्य तनयामत्यन्तमन्तं गता-
मर्थिभ्यो द्रविणं विधाय विपुलं क्षेत्रं तथा पात्रसात् ।
आलोलान् विषयानुदर्कविरसानालोच्य शोच्यानिमान्
आनघ्री नृपनन्दनावगणयन् प्रायादरण्यस्थलीम् ॥ २१५ ॥

अन्तःशल्यनिभान् अकल्पयद्धृदयस्त्यक्ष्यन्नसूनात्मनो
निश्चिन्वन् विधिना च वह्निपतने धर्मस्य निर्बाधताम् ।
संभेदे भृशपावने मधुमतीसिन्धोरयं भावुकं
ख्यातं प्राप सुवर्णबिन्दुमवनौ खण्डेन्दुचूडामणिम् ॥ २१६ ॥

विपदमथ विदित्वा देवरातः स्नुषाया-
स्तदुपहितमयस्थादीर्ध्यमप्यात्मसूनोः ।
विरतविषयसङ्गः सोऽपि निश्चित्य मर्तुं[100]
पशुपतिमुपतस्थे भूरिवस्वाश्रितं तम् ॥ २१७ ॥

लवङ्गिकाद्याभिरनुप्रयाता
कामन्दकी कामितदेहमोक्षा ।
वनं ययौ वीक्ष्य सुहृत्कुलं त-
न्निरीक्षितं निष्करुणेन धात्रा ॥ २१८ ॥

अथ मृगदृशा नुन्नाऽऽसन्नान् प्रबोधयितुं निजान्
प्रियमपि समानेतुं विद्याबलादपि जीवितम् ।
चिरपरिचितं चिह्नं संगृह्य केसरमालिकां
समचरत सा व्योम्ना सौदामिनी लघुगामिनी ॥ २१९ ॥

---

99. अर्थित्वाद्र°. 100 मृर्तिं.

पाथोदानां पथि परिचिते पावनैर्गन्धवाहै-
मन्दाकिन्याः पयसि लुठितैर्मन्दमासेव्यमाना ।
पश्चात्तस्याः परिसरमगान्माधवस्यात्र वृत्तं
श्रुत्वा प्रायाद् वनभुवमसौ यत्र मित्रानुयातः ॥ २२० ॥

दिवि स्थिताऽवेक्षत मूर्च्छितं तं
मर्तुं च सृष्टं मकरन्दमार्त्या ।
अम्भोभिराश्वासयदभ्रियैस्तं
न्यवर्तयत् तत्सुहृदं च मृत्योः ॥ २२१ ॥

अथ च बकुलमालां माधवाय प्रदाय
प्रियमपि विनिवेद्य प्रेयसीवृत्तमस्मै ।
गगनमुदपतन् सा विद्यया नन्दयन्ती
रसमिव धरणिस्थं भानवीरश्मिमाला ॥ २२२ ॥

श्रीपर्वतं लघुतया गमितेन तेन
संजीवनौषधिरवेक्ष्यत जीवितेशा ।
आवेगतस्तमवलोक्य पपात दूरा-
दाप्लुत्य साऽपि हृदये हृदयेश्वरस्य ॥ २२३ ॥

परस्परं तौ परिरभ्य दुःसिता-
वचिन्तितासादितदर्शनोत्सवौ ।
विमुक्तकण्ठं चिरमश्रु वर्षता
विलीयमानाविव शोकवह्निना ॥ २२४ ॥

अथ तावनुनीय लोकवृत्ते-
रितिहासैश्च दृढं प्रसाद्य सिद्धा ।
निजसिद्धिबलेन पूजनीयौ
भूशमानर्च विभूषणांशुकाद्यैः ॥ २२५ ॥

सह तौ निजदेशमानयन्ती
गगनस्थैव ददर्श भृत्यशौरैः ।
पितरावनयोः प्रवेष्टुकामौ
हुतमग्निं पुरत सुवर्णबिन्दोः ॥ २२६ ॥

प्रापय्य तौ सपदि चीवरिणीसकाशं
सौदामिनी द्रुतमुपेत्य सुवर्णबिन्दुम् ।
दिष्ट्यो[101]ऽभिवर्ध्य सचिवौ परिदीप्तमग्निं
बाह्यं क्षणेन निरवापयदान्तरं च ॥ २२७ ॥

शैलप्रपातात् पतितुं कृतोद्यमा
पवित्रतोयामथ पाटलावतीम् ।
प्रव्राजिकाद्या ददृशुर्दिवश्च्युतौ
चित्रां[102]शशाङ्काविव तौ वधूवरौ ॥ २२८ ॥

मालतीमाधवौ दृष्ट्वा पुनर्जाताविव स्त्रियः ।
प्रत्याशां[102A]श्वसुरैर्जिन्यः प्रात-सन्ध्यारुणाविव ॥ २२९ ॥

---

101 दिष्ट्याहिवर्द्ध 102 मखा°. Can it be for मघा°? But it would be unpoetic to use मघा in this connection, for, this lunar mansion contains five stars, whereas चित्रा contains one only Cf. हिमनिर्मुक्तयोर्योगे चित्राचन्द्रमसोरिव–रघु॰ I 46 102A. अजिन्यः.

उत्थाप्य पादपतितामुपगृह्य गाढ-
माघ्राय मूर्ध्नि चिरमस्रजलाविलाक्षी ।
प्रव्राजिकाऽऽशिषमयुङ्क्त शतं समानां
जीव त्वमिन्दुमुखि जीवय चात्मवन्धून् ॥ २३० ॥

महिलासहितः समेत्य हर्षा-
न्मकरन्देन सुहृत् समावभाषे ।
क नु सा चत योगिनी विनष्टा
कुलमभ्युद्धृतमापदो ययेति ॥ २३१ ॥

अस्मिन् क्षणे सकरुणैः
सचिववरौ देवरातभूरिवसू ।
सुतदुहितृविरहविधुरौ
विगतोऽन्तरमिति वनेचरैः शुशुचे ॥ २३२ ॥

वनचरवचनं तद् वज्रपातोपमेयं
सपदि निशमयन्तौ मालतीमाधवश्च ।
स्फुरितविषममोहौ भूतले संपतन्तौ
पुनरपि च सखीभिर्धारितौ व्याकुलाभिः ॥ २३३ ॥

मम खलु वचसा तौ जीवितौ मन्त्रिमुख्या-
विति गिरममृतौघां कालिकेवोद्गिरन्ती ।
दिवमनु ददृशे वैर्दीप्यमाना स्वभासा
विधुरितजनरक्षोद्योगिनी[103] योगिनी सा ॥ २३४ ॥

---

103. दक्षोद्यो°.

तत्प्रत्ययाद् विधुरितौ परिबोध्य वत्सौ
तद्दर्शनेन तपसि प्रयतोत्सुका[104] सा ।
कामन्दकी समुपसृत्य तया ववन्दे
सौदामिनी नमति वः परिचारिकेति ॥ २३५ ॥

अथ तां मालती दृष्ट्वा बभाषे घटिताञ्जलिः ।
हर्षगद्गदया वाचा मोदयन्ती सखीजनम् ॥ २३६ ॥

कपालकुण्डलाकोपदुर्जातजनितापदः ।
वयं सर्वेऽनया कृच्छ्रादार्ययाऽभ्युद्धृता इति ॥ २३७ ॥

युष्मत्परिचयस्नेहादार्यया रक्षिताऽस्म्यहम् ।
इति तद्वचसा शिष्यां लिङ्गिनी बहुमन्यत ॥ २३८ ॥

एह्येहि भूरिजनजीवितदानपुण्य-
संभारधारिणि चिरादसि हन्त दृष्टा ।
दत्तप्रमोदमपि नन्दय मे शरीर-
मालिङ्ग्य सौहृदनिधे विरम प्रणामात् ॥ २३९ ॥

वन्द्या त्वमेव जगतः स्पृहणीयसिद्धि-
रेवंविधैर्विलसितैरतिबोधिसत्त्वैः ।
यस्याः पुरापरिचयप्रतिरूढबीज-
मुद्भूतभूरिफलशालि विजृम्भते नः ॥ २४० ॥

---

104. तपसितोत्सुका सा.

उक्त्वेति संभ्रमवती स्वयमुत्थिता ता-
मुत्थाप्य पादविनतामुपगूह्य गाढम् ।
आघ्राय मूर्धनि हठादुपवेश्य पार्श्वे
पप्रच्छ साधु कुशलं चिरकालदृष्टाम् ॥ २४१ ॥

अत्युदारमनिमित्तमद्भुतं[105]
तद् विचिन्त्य सुकृतं तया कृतम् ।
आहतु: स्म मकरन्दमाधवौ
तत्प्रसादपरिलब्धजीवितौ ॥ २४२ ॥

अपि चिन्तामणिश्चिन्तापरिश्रममवेक्षते ।
इदं त्वकृतमन्येन कृतमाश्चर्यमार्यया ॥ २४३ ॥

[106]लवङ्गिका तां मदयन्तिका च
प्रणेमतु: प्रार्थिततत्प्रसादे ।
आशीर्भिरभ्यर्च्य तपस्विनी ते
मान्यश्रियं माधवमित्युवाच ॥ २४४ ॥

---

105 °मभूत, but this goes against the metre of the Stanza

106 This stz is very corrupt in the transcript, where it reads as follows—

लवङ्गिका ता मदयन्तिवापणे
यत्प्रार्थिततत्प्रसादे ।
आशीर्भिरभ्यर्च्य तपस्विनी ते
मान्याश्रिय माधवमित्युवाच ॥

अघोरघण्टः स कपालपाणि-
रायुष्मतायो निहतोऽपराद्धः ।
अन्तेवसन्त्या ननु तस्य वैरा-
दस्माकमुच्चैर्जनितेयमापत् ॥ २४५ ॥

आर्यस्य कुण्डिनपतेस्तव च प्रसोतु-
रग्रे च भूरिवसुनन्दनयोः करे मे ।
आयुष्मतः प्रहितमद्य कृतप्रसादं
पद्मावतीपरिवृढेन विलिख्य पत्रम् ॥ २४६ ॥

इत्युक्त्वा दर्शितं पत्रं योगिन्या समयज्ञया ।
गृहीत्वाऽवाचयत् प्रीत्या मकरन्दो महामतिः ॥ २४७ ॥

श्लाघ्यानां गुणिनां धुरि स्थितवति श्रेष्ठान्ववाये त्वयि
प्रत्यस्तव्यसने[107] महीयसि परं प्रीतोऽस्मि जामातरि ।
तेनेयं मदयन्तिकाऽपि भवतः प्रीत्यै तव प्रेयसे
मित्राय प्रथमानुरागघटिताऽप्यस्माभिरुत्सृज्यते ॥ २४८ ॥

इति वाचिके स्फुटमनेन वाचिते
सकलस्य माधवजनस्य मानसम् ।
प्रससाद शङ्कितविरोधविच्युते-
र्मधुवैरिनाम्नि वचसेव कीर्तिते ॥ २४९ ॥

अवलोकिता तदनु बुद्धरक्षिता
कलहंसकश्च ननृतुः प्रमोदतः ।
मदयन्तिकादिभिरथाऽनुसन्दधे
मधुवैरिणः प्रकरणस्य चित्रता ॥ २५० ॥

---

107. प्रत्यस्त°.

सौदामिनी च तामूचे तदिद रामणीयकम् ।
तस्मिन् प्रकरणे गूढे चमत्कारवती यत ॥ २५१ ॥

अमात्ययो प्रीतियुजोर्मदग्रे
समग्रविद्याग्रहणावसाने ।
अपत्यसम्बन्धविधिप्रतिज्ञा
पुरातनी सम्प्रति पूरितेयम् ॥ २५२ ॥

माधवोऽथ निजगाद लिङ्गिनीं
श्रोतुमस्य कुतुक विजृम्भते ।
वस्तुक्तमिदमन्यथा यत
प्रोक्तमेतदपि चाऽन्यथाऽनया ॥ २५३ ॥

गुरुषु गुरुकुलेषु श्रावकावस्थया द्वौ
प्रणयनिगमचित्तौ तौ यमास्ता तदानीम् ।
अजनि सचिवयो स्वापत्यसम्बन्धसविद्
भवति परमभिक्षा तत्र सौदामिनीयम् ॥ २५४ ॥

पौरिका[108] परिण
यमाशीर्भिरतिसहितौ युवाम् । (?)
तत् तु सवरणमन्यथा मवे-
न्नन्दनस्य नृपतेश्च विक्रिया ॥ २५५ ॥

---

108 The first two lines are defective they read thus —
पौरिका परीन
ममाशीर्भिरतिसहितौ युवाम् ।

इति जिनव्रतिनीवचनेन ते
स्फुरितविस्मयहासलसन्मुखाः ।
अतिगभीरमबाधितमद्भुतं
मतिमतां चरितं बहु मेनिरे ॥ २५६ ॥

अथ सर्वतः कृतार्थे माधवमालन्दसागरे मग्नम् ।
सफलनिजयत्नमुदिता जगाद कामन्दकी वचनम् ॥ २५७ ॥

यत्प्रागेव मनोरथैर्वृतमभूत् कल्याणमायुष्मतो-
स्तत्पुण्यैर्मदुपक्रमैश्च फलितं क्लेशोऽपि मच्छिष्ययोः ।
निष्णातश्च समागमोऽपि विहितस्त्वत्प्रेयसः कान्तया
संप्रीतौ नृपनन्दनौ यदपरं प्रेयस्तदप्युच्यताम् ॥ २५८ ॥

इत्यूचुषीं किमियदितः प्रियं स्या-
दित्यादिकैस्तामभिनन्द्य[109] वाक्यैः ।
तया समेतोऽनुगतः सखीभिः
पुरं प्रतस्थे ससुहृत्सबन्धुः ॥ २५९ ॥

निबद्धकेतुं निनदन्मृदङ्गां
पौराङ्गनाभिः परिवृष्टपुष्पाम् ।
पद्मावतीमेत्य समृद्धकामौ
वधूसमेतश्च गुरू ववन्दे ॥ २६० ॥

नन्दनेन मकरन्दबन्धुना
भूभृताऽपि च गुणाभिनन्दिना ।
मानितः श्वशुरयोर्महोत्सवं
मासमावहत मालतीपतिः ॥ २६१ ॥

---

109. दि.........यैः

माधवोऽथ मकरन्दसंयुतो
मालती च मदयन्तिकान्विता ।
प्राप्य कुण्डिनमखण्डितोत्सवं
प्रश्रयेण पितरौ प्रणेमतुः ॥ २६२ ॥

वधूसहायस्य वरस्य मङ्गले
पुरप्रवेशे पुरुहूततेजसः ।
प्रसन्नतां मन्त्रिवरे प्रकाशयन्
विदर्भराजो विदधे महोत्सवम् ॥ २६३ ॥

अभिमतधनराशिप्राप्तिसंजाततोष-
स्त्वनिमुरसमूहैराशिषा वर्ध्यमानः ।
अचिरमनुतिष्ठन् पञ्चयज्ञान् स्वगेहे
सममरमत स्वैरं प्रीणयन् बन्धुवर्गम् ॥ २६४ ॥

पद्मावतीं कुण्डिनतः कदाचित्
परापतन् पद्मपुरीं कदाचित् ।
नित्यं[110] सुखानां सह धर्मपत्न्या
कोटिं परामन्वभवत् कुमारः ॥ २६५ ॥

प्रकटितमिति पौरस्त्यमा बालिशानां
कुटिलमिविवृत्तं मालतीमाधवाख्यम् ।
दिशतु सहृदयेभ्यो दीर्घमानन्दमुद्रां
कृतिरियमृजुलघ्वी पूर्णसारस्वतस्य ॥ २६६ ॥

॥ इति ऋजुलघ्वी समाप्ता ॥

---

110 पन्थ

INDEX I

ऋजुलघ्वी

अकारादि-वर्णानुक्रमेण श्लोकसूची

१२८	श्लाघ्यान्वयेति नयनोत्सव०	वसन्तति०
२१२	संज्ञामवाप्य मकरन्द०	,,
११	सकलासु कलासु पारदृश्वा	मालभारिणी
२०	स देवरातस्य सुतो महात्मा	उपजातिः
३९	संमन्त्र्येत्थं मन्त्रिमुख्ये प्रयाते	शालिनी
२३	सा लालयन्ती भुवनैकभूषाम्	उपजातिः
९५	सावेगमङ्गुलदल' सहसा	वसन्तति०
७९	सीत्कारैर्भैरवाणां दिशि दिशि	स्रग्धरा
६७	सुहृन्मोहमुग्धस्ततो माधवः	भुजङ्ग०
१९१	सूर्याचन्द्रमसाविव द्युति०	शार्दूलवि०
२५१	सौदामिनी च तामूचे	अनुष्टुभ्
१३	स्वा दुहितर दुहितृमान्	गीतिः
१४६	हृदयमतिकठोर मालती०	मालिनी

INDEX II

An alphabetical list of metres occurring in the Rjulaghvi (The Roman fig against each metre shows the number of stzs in that metre.)

१ अनुष्टुभ्—	२९	१७ भुजङ्गप्रयातम्—	१
२ अपरवक्त्रम्—	१	१८ मञ्जुभाषिणी—	७
३ आर्या—	२	१९ मन्दाक्रान्ता—	८
४ इन्द्रवज्रा—	२	२० मालभारिणी—	१८
५ उपजाति —	३४	२१ मालिनी—	२७
६ उपेन्द्रवज्रा—	४	२२ रथोद्धता—	१०
७ गीति —	४	२३ वंशस्थम्—	१५
८ तोटकम्—	२	२४ वसन्ततिलका	३५
९ द्रुतविलम्बितम्—	५	२५ वियोगिनी—	५
१० नर्दटकम्—	१	२६ शार्दूलविक्रीडितम्—	१८
११ नाराचम्—	२	२७ शालिनी—	३
१२ पुष्पिताग्रा—	७	२८ शिखरिणी—	३
१३ पृथ्वी—	४	२९ स्रग्धरा—	२
१४ प्रमाणिका—	१	३० स्वागता—	३
१५ प्रमिताक्षरा—	३	३१ हरिणी—	५
१६ प्रहर्षिणी—	३	३२ Unknown—	२

INDEX III

An alphabetical list of stanzas from the Mālatī-mādhava quoted in the Rjulaghvī

1 अपि चिन्तामणिश्चिन्ता॰	(Spoken by माध॰ & मक॰)				
		मा. मा.	X. 22—	ऋजु॰	243
2 अशस्त्रपूतनिर्व्याज॰	(माध॰)	,,	V. 12—	,,	80
3 एह्येहि भूरिजन॰	(काम॰)	,,	X. 20—	,,	239
4 कथयति त्वयि	(माध॰)	,,	VIII. 11—	,,	196
5 कपालकुण्डलाकोप॰	(माध॰&मक॰)[1]	,,	X. 19—	,,	237
6 गाढोत्कण्ठकठोर॰	(काम॰)	,,	VI. 19—	,,	134
7 जगति जयिन	(मक॰)	,,	I. 36—	,,	52
8 त्वं वत्सलेति	(मक॰)	,,	VI. 14—	,,	114
9 त्वद्वत्सल क नु	(कपाल॰)	,,	VIII. 8—	,,	200
10 परिणति रमणीया	(काम॰)	,,	VI. 16—	,,	124
11 पुरश्चक्षूराग	(काम॰)	,,	VI. 15—	,	111
12 प्रेयो मित्र	(काम॰)	,,	VI. 18—	,,	121
13 यत्प्रागेव मनोरथै॰	(काम॰)	,,	X 24—	,,	258
14 या कौमुदी नयनयो cd only	(मक॰)	,,	I. 34—	,,	50
15 वन्या त्वमेव	(काम॰)	,,	X. 21—	,,	249
16 वयं तथा नाम	(लव॰)	,,	VII. 1—	,,	167
17 शाकुन्तलादीनिति॰	(काम॰)[2]	,,	III 3—	,,	45
18 श्लाघ्याना गुणिना	(काम॰)	,,	X. 23—	,,	248
19 श्लाघ्यान्वयेति	(मक॰)	,,	VI. 17—	,,	128

1 This is put in the mouth of मालती in the ऋजु॰

2 मा मा has मदुत्सङ्ग॰ in the 3rd l , it has been changed to तदुत्सङ्ग॰ in the ऋजु॰ as demanded by the Context

NOTES

(MW—Sansk Eng Dic by Monier—Williams)

2 इतिवृत्त—story, plot

3 अग्रहार in I 1, land donated by the king to the Brahmanas for sustenance, in 12, excellent necklace, अग्रश्चासौ हारश्च

4 अन्वयाय—please correct this as अन्ववाय, family °विश्रुत—famous for Cf प्रतीते प्रथितख्यातवित्तविज्ञातविश्रुताः । अमर० III 1 9 माधवकेशवाख्यौ—The names of माधव the father of देवरात, and केशव that of भूरिवसु are not found in the मा मा They are invented by पूर्णसरस्वती पुष्पदन्तौ—the sun and the moon Both the forms पुष्पदन्तौ and पुष्पवन्तौ are correct अमर० records only the latter, but the रामाश्रमी com on पुष्पवन्तौ notices the form पुष्पदन्तौ and quotes from हैम, 'पुष्पदन्तौ पुष्पवन्तावेकोक्त्या शशिभास्करौ ।'

5 पितॄन् etc —a reference to the पञ्चमहायज्ञs which a Brahmin is enjoined to perform every day Cf अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम् । होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम् ॥ मनु० III 70 गृहं—with स्तम्भौ, a house, with तौ, the life of a householder गृहं चतुर्णां गति etc Cf यथा वायुं समाश्रित्य वर्तन्ते सर्वजन्तवः । तथा गृहस्थमाश्रित्य वर्तन्ते सर्वं आश्रमाः ॥ मनु० III 77

6 अन्वित° i e अर्थान्वित° i e यथार्थनामानम्

7 सोमत्विष्—having the splendour of the moon

16 नृपविद्यासु चतुष्टयासु—The use of the plu gramma tically wrong The plu seems to have been used for the sake of metre The emendation noted in the footnote solves this grammatical irregularity

15, 16 The names गुणवर्मा and पद्मवर्मा are not found in the मा मा. अपारीत् fr √पॄ satisfy, to please

18 सिद्ध्यष्टक° a reference to the eight supernatural powers viz अणिमा महिमा प्राप्ति प्राकाम्यं महिमा तथा । ईशिता वशिता चैव तथा कामावशायिता ॥ quoted in the रामाश्रमी टीका on अमर० I 1 36 Read सिद्ध्यष्ट° for सिध्यष्ट°

21 समा-समा a year The word is usually used in the plu But sometimes it can be used in other numbers also Cf रामाश्रमी टीका on अमर० I 4 20 (संवत्सरो वत्सरोऽब्दो हायनोऽस्त्री शरत् समा ।) बहुवचननिर्देशात् प्रायेणायं बहुवचनान्त इति ध्वनयति । क्वचिद् वचनान्तरमपि 'समां समां विजायते' (पा ५ 2 12) इति सूत्रात् ।

22 It was कामन्दकी and not the city of पद्मावती that was enjoying one उत्सव (the birth of मालती) after another (the birth of माधव) and hence पद्मावती has been emended to पद्मावतीम् In इहावनीनां, इह has after all to be taken as equal to 'this earth' So it has been emended to इला° as it gives the same sense more directly, and in the Devanagari Mss the interchange of ल and ह is quite likely

24 Emend °दक्षा to °दक्षा referring to कामन्दकी निन्ये- नी Atm to teach, to instruct The sense of the 4th line is not quite clear Perhaps it means—just as the moonlight (ज्योत्स्ना) causes a bright pearl to appear still more beautiful, so कामन्दकी s efforts to teach मालती, who was naturally very intelligent, the कामशास्त्र etc were productive of very great results We may perhaps read भासयन्ती for भावयन्ती

25 Acc to भवभूति, माधव was sent to पद्मावती to learn आन्वीक्षिकी Acc to कामन्दकनीतिसार II 11, आत्मविद्या is the same as आन्वीक्षिकी, (आन्वीक्षिक्यात्मविद्या स्यात् ईक्षणात् सुखदुःखयोः ।)

27 अचेतयन्त बभूवु इति शेष । For a similar description, see रघु० VII 5-11

30 दोलायितशेमुषी—The form दोलायित is as correct as दोलायित, though of rare occurrence It is denominative fr दोला, a swing MW records डोला as occurring in the Bala ramayana VII Act For the idea Cf आसीत् स दोलाचलचित्त- वृत्ति —Raghu 14 34 शेमुषी, intellect

31 निराकृतव्याजेन—निराकृत by भावे क्त is equal to निराकृति, निराकृतं = असम्मति (कर्मधा), refusal under some pretext Perhaps the emendation निराकृति व्याजेन would make the text

smoother and easier to understand तच्छलता प्रकाशयाम 'we shall explain the pretext used in giving the refusal', must be taken as the कविवाक्य, though it is the least expected here As noted in the foot note to this stanza there seems to be some lacuna here and only a discovery of another Ms would remove this irregularity

32 तव—This is said only to please कामदकी, 'मालती is as good as your own daughter' so that she may take the greatest interest in defeating the plan of the king Or emend तव to मम The Index of Metres records the metres of this and the following stanzas as Unknown But I must thank Dr Raghavan who has been successful in finding them out, as he says, 'after a great toil with them' According to his suggestion, उपचारभाषितमुते must go with an earlier verse which is lost except for that fragment, and अपि should be emended to अभि Thus the first half will read अभियाचते नृपसुतेन। तव (मम) दुहितर स नन्दन। The 2nd half is alright The metre then would be उद्गता (a विषमवृत्त) of the 2nd variety acc to the छन्दोमञ्जरी of Gangā dasa (Kāśi Sk Series No 55, p 240) It is defined as प्रथमे सजौ यदि सलौ च नसजगुरुकाण्यनन्तरम्। यद्यथ भनजलगाः स्युरथो, सजसा जगौ च भवतीयमुद्गता॥ i e the *gana*—scheme is

स ज स ल, न स ज ग।

भ न ज ल ग, स ज स ज ग॥

and in illustration is quoted the stanza अथ वासवस्य वचनेन etc —किरात० XII 1 of भारवि

33 The metre of this stz would be सौरभक if we shift a single letter in the first line (न नृपो यथा instead of नृपो यथा न and drop another (त्व) in the 3rd The stanza as emended would read thus —न नृपो यथा विकृतिमेति, हृतिरपि यथा न सविद। नेतुमर्हसि तथा घटना, मतिशालिना किमिव नाम दुर्घटम्॥ The सौरभक is defined in केदारभट्ट s वृत्तरत्नाकर (K S S 55, P 119) as सरणत्रय व्रजति लक्ष्म, यदि सकलमुद्गतागतम्। नौ भगा

भवति सौरभक चरणे यदीह भवतस्तृतीयके ॥ १ ॥ The *gana*-scheme would be स ज स ल, न स ज ग। र न भ ग, स ज स ज ग॥ संविद् = प्रतिज्ञा see stz 12 above हति = हानि violation

36 न यथा प्रथते it should not, however, be known by people that it is done with my knowledge and sanction

37 विवृत by भावे क्त = विवरणं exposition नीते इति विवृते = नीते इति विवरणे (कृते सति)

38 तिष्ठावहे are guided by your advice Cf सवाच्य कर्णादिषु तिष्ठते य । किरात॰ 3 14

39 निसृष्टार्थदूत्यं—a निसृष्टार्थदूत is a messenger who acts on his own responsibility, the full management of a business being entrusted to him Cf निसृष्टार्थो मितार्थश्च तथा शासनवाहक । सामर्थ्यात्पादतो हीनो दूतस्तु त्रिविधो मत ॥ कामंद 13 3

42 पृषत्क, an arrow

45 गुणित enumerated आमल्लकेन, read it as आयल्लकेन आयल्लकम् = उत्कंठा, longing see Śabdakalpadruma, and Kalpadrukośa I (GOS XLII) हल्लला स्यादृणरणस्तद्वदायल्लक पुन । P 429, stz 115

46 सदुरसङ्ग°—मा मा has मदुरसङ्ग° as कामन्दकी is the speaker there But here as the poet is narrating the story it is appropriately changed to सदुरसङ्ग°

48 तीर्थेन-तीर्थ, medium, means Cf मा मा I 15 6 सदनेन तीर्थेन घटत etc

54 प्रतियातना, a picture, a portrait

57 उपहृत, brought i e caused

58 हरिणदृशी, read °शी

60 नखरायुध, a tiger

63 अभियुक्त, attacked

64 कदंब collection, multitude दम्भोलि, a thunderbolt

65 उर पीठी broad chest पीठं, a seat, rarely पीठी—MW क्षतज, blood घुसृण, saffron

66 गाढप्रहर—Read गाढप्रहार

70 शशिरुचि the lustre or splendour of the moon i e ज्योत्स्ना

71. नन्दथुः, pleasure, delight, happiness.

72 मराली-female swan परिलुण्ठ् to steal, carry off.

77. चण्डातक—a pair of shorts, or tunic. Cf. कार्दमिकचेलचीरिकानियमितोच्चण्डचण्डातकम्—हर्षचरित II. para 7. These two references show that चण्डातक was a garment worn by males But Sanskrit lexicons would make it appear that चण्डातक was put on by women only. Cf. अर्धोरुक वरस्त्रीणां स्याच्चण्डातकमंशुकम् । अमर० II. 6. 119. and अर्धोरुकं चलनकं स्याच्चण्डातकमंशुकम् । समर्तृकाणां . ॥ कल्पद्रुकोष Vol I, p. 52, stz. 261, GOS No. XLII.

78 अमुना-माधवेन.

79 फेरव—a jackal. किटि (or किरि) a hog.

83. आकल्प, dress, decoration.

84 पितृवन, श्मशाने. करङ्क skull or a skeleton. कुणप, a corpse. दुष्ट, defiled, rendered unholy.

85 मघ्न, the sun

88. श्रवसी, the ears

90. उपयाचित, a present promised to a deity to propitiate her. स्वं जीवित i. e. मालती.

91. अलिकं, forehead.

92. चण्डमुण्डा, a form of दुर्गा, here=कराला.

94 वर्मन्, armour.

95 मुसल्य मुसलेन वध्यः. Cf. अमर III. 1. 5 . वध्यो मुसल्यो मुसलेन य ।

104 निष्ण, clever, adept.

105 उड्डामर, excellent

106 गर्भगृह, the sanctuary of the temple, the नगरदेवतामन्दिर in stz 103 above.

107. गोपुर, the ornamental gate-way of a temple.

109 उत्क, eager, desirous of

117 लिङ्गिनी i e कामन्दकी

118 पितृमवयसा i e कामन्दक्या सवयस्, a companion, friend

119. उत्कर, a multitude

120 उपबृंहित, supported

125 भणितो speech MW does not record this word but only भणिति

130 लेपन paste i e sandle paste

138 व्रीडयती—pre part fr the denominative of व्रीडा, bashfulness Or we may emend it to व्रीडवती for व्रीड = व्रीडा Kālidasa has used the word व्रीड as noted by तत्त्वबोधिनी (com on सिद्धान्तकौमुदी) in व्रीडमावहति मे स संप्रति The emended reading would also improve the alliteration

139 अवकुण्ठन—Both the forms अवकुण्ठन and अवगुण्ठन are correct For the former, see stz 174 above

142 आकल्प, ornament

145 The 4th l appears corrupt

148 कौतुकमन्दिर, the house in which a marriage is to take place

160 For प्रयाण°, read प्रमाण°

161 तरक्षु, a tiger

164 अनुपाधि अविद्यमान उपाधि (condition, reflection) यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात्तथा, without a moment's hesitation मक्षु, quickly, immediately

166 आचित covered with

168 किल used in the sense of अलीक युद्ध॰ pretended to enter only after this speech of एकत्रिका Really speaking she was hiding herself somewhere there all the while

169 अर्पिता, given i e caused by

171 प्रतिपत्ति, course of action Cf वयस्य, का प्रतिपत्तिरत्र मालविकाग्निमित्र III 19 4 प्रति का—What would you do in this case?

176 Read °परिणाह for परिणाहान् परिणाह, extent 'परिणाहो विशालता'—अमर II 6 114

177 कालेय, black sandal पीती wood

180 नंदया (?) There must be some word here meaning राम and लक्ष्मण

184 दिष्ट्यावृद्धिवचसा—Cf दिष्ट्या वर्धसे मद्यन्तिकालाभेन—मा मा VIII 6 7

187 पटीर, sandal wood

188 पुरातनमुनान्द्यौ —This seems to be a reference to नर and नारायण, the two ancient sages having their hermitage at Badarikedara Cf Mbh III 145 23 (Critical Ed)

189 असङ्गात् ind, unobstructedly, easily क्षतभर्व, blood सैन्य, a guard, a sentinel, a soldier

192 दस्रौ, the two अश्विन्s दैत्यामरेज्यौ i e शुक्र and बृहस्पति इज्य, a teacher

216 अकल्यहृदय —(अकल्य unwell) sick at heart Cf अमर III 3 159 कल्यौ सज्जनिरामयौ

217 तदुपहित°—तया विपदा उपहित उपहित, preceded by or connected with, i e caused or occasioned by

220 पाथोद, a cloud 221 °वैम्नत, read वैक्षत

222 विद्यया नन्दयन्ती—*Emend this to* विद्यया त नयन्ती Cf मा मा इति समाधवा निष्क्रान्ता IX 51 1 230 °मयुक्त read मयुक्त

237 In the मा मा this stz is uttered by माधव and मकरन्द, here however it is put in the mouth of मालती

245 अन्तेवासिन्या i e कपालकुण्डलया

246 परिवृढ, lord Cf अमर III. 1 11 प्रभु परिवृढोऽधिप ।

249 वाचिक a message

250 अनुलदधे (pass) was inquired about मधुवैरिण—माधवस्य We must read the following remark of कामन्दकी before 250^{cd} to grasp its full significance —कामन्दकी—अस्ति वा कुतश्चिदेवभूतमद्भुत विचित्ररमणीयोज्ज्वल प्रकरणम्। मा मा X. 23 14-15 This remark, which must have roused the curiosity of मदयन्तिका and others is taken for granted by our poet

251-252 Cf मा मा X 23 16 17 इदमत्र रमणीयतरं यदमात्ययार्भूरिवसुदेवरातयाश्चिरात्पूर्णोऽयमितरेतरापत्यसम्बन्धा मा मनोरथ।

253^{cd} Cf मा मा X. 23 19 20 माधवमकरन्दा—भगवति अन्यथा वस्तुवृत्तमन्यथा वचनमायाया ।

256 चिरव्रतिनी—(चिर =वृद्ध) कामन्दकी Cf अमर I 1 13, मारचिह्नाकचिरजिन ।

ERRATA

Page	For	Read
1 1 14	तत्रान्वयाय	तत्रान्ववाय
4 1 11	सिध्यष्ट	सिध्याष्ट
11 1 21	हरिणदर्शी	हरिणदर्शीं
13 1 5	द्रतगति	द्रुतगति
13 1 13	प्रहर	प्रहार
31 1 8	प्रयाण	प्रमाण
43 1 6	स्थिताऽवेक्षत	स्थिताऽवैक्षत
43 1 13	नन्दयन्ती	त नयन्ती
45 1 4	मयुक्त	मयुक्त
48 1 3	रायुष्मतायो	रायुष्मता यो
55 1 6	?	उद्धृता 2nd
57 1 26	?	सौरभक
63 1 15	VI 15—„ 111	VI 15—„ 112
63 1 19	X 21—„ 249	X 21—„ 240
63 1 21	III 3—„ 45	III 3—„ 46